No. 36 — 1824.

OVER DE

PUTREFACTIE

DER

BEZWANGERDE BAARMOEDER.

OVER DE
PUTREFACTIE
DER
BEZWANGERDE BAARMOEDER,

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN

L. J. BOER,

HOOGLEERAAR IN DE VERLOSKUNDE TE *WEENEN*,

MET WAARNEMINGEN EN AANTEEKENINGEN VERMEERDERD

DOOR

A. POTGIETER,

HEEL- EN VROEDMEESTER TE *LEYDEN*.

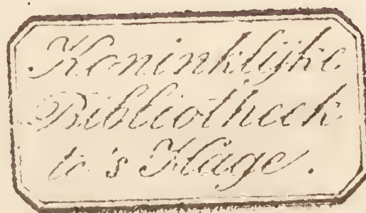

TE LEYDEN, BIJ

J. W. VAN LEEUWEN.

1824.

O! quam difficile est morborum naturam penetrare.

FRANK.

VOORBERIGT.

Na, zoo te Zwolle, *als te dezer Stede, werwaarts ik mij, op daartoe bekomen aanzoek, had verplaatst, gedurende eenige jaren niet ongelukkig de verloskunde te hebben uitgeoefend, moest ook mij, in het laatst van het jaar 1823, te beurt vallen de ondervinding van hetgeen den verloskundigen niet minder onaangenaam is voor zijn gevoel als mensch, dan wel gevaarlijk voor zijnen goeden naam in de praktijk; de ondervinding namelijk eener ziekte, waaraan kraamvrouwen stierven, die anders niet moeijelijk, sommige zelfs zeer voorspoedig verlost waren, en welke ziekte dus in geene de minste bestrekking*

 stond

stond tot het eigenlijke werk, waartoe de verloskundige geroepen wordt.

Moeijelijk, ja onmogelijk zoude het mij geweest zijn, uitlegging te geven van hetgeen ik in die gevallen waarnam, bijaldien ik niet het bestaan dezer ziekte had leeren kennen door mijnen zoo hooggeachten, en boven mijnen lof zoo zeer verheven leermeester, Profr. BAKKER *te* Groningen, *wiens lessen aan de Academie aldaar mij nog zoo nuttig en dierbaar zijn, en die ik mij steeds dankbaar wensch te herinneren.*

Gedurende mijn verblijf aan die Hoogeschool viel ook juist een geval van dien aard in het Nosocomium *aldaar voor, hetgeen in mijn geheugen was bewaard gebleven, en waarvan men het hoofdzakelijke hierna zal vinden opgeteekend.*

Intusschen komt de eer van deze ziekte het eerst beschreven te hebben den heer BOER *toe, professor in de verloskunde te* Weenen (*); *en het kwam mij, in die dagen mijner waarnemingen, bij de herlezing van het-*

(*) L. J. BOER, *naturliche geburtshülfe, und Behandlung der Schwangern, wochnerinnen u. s. w. In sieben buchern.* 1. b. 3. st. *vermehrte auflage* pag. 202 Wien 1817.

hetgeen door hem daarover is geschreven, niet ongepast voor, om, bij de mededeeling dier waarnemingen, eene vertaling van het bedoelde tractaatje diens hoogleeraars vooraf te laten gaan, ten einde langs dien weg mijne gevallen, zooveel mogelijk, voor te lichten, en waartoe ik des te eerder besloot, omdat in onze taal nog niets, althans voor zoo veel mij bekend is, betrekkelijk deze ziekte in het licht is verschenen, en dezelve niet algemeen schijnt bekend te zijn, immers dikwijls wordt beschouwd van een geheel anderen aard te wezen; terwijl ik voorts daarbij getracht heb, zooveel mogelijk verstaanbaar te zijn, en eenen ieder de gelegenheid overblijft om, des verkiezende, het oorspronkelijke te raadplegen.

De door mij medegedeelde gevallen draag ik slechts voor als de vruchten mijner opmerking aan de ziek- en sterfbedden, en mijner ondervinding bij de lijkopeningen dergenen, wier veegen toestand ik met zoo veel deelneming durfde voorspellen.

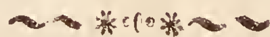
Ten slotte heb ik nog eenige aanmerkingen over de kraamkoorts in het midden gebragt, als, naar mijn inzien, uit het voorgaande voortvloeijende; zijnde het mij toch voorgekomen, dat door zoodanig eene wijze van beschouwen

kan

kan worden uit den weg geruimd de chaos van verwarring, welke daaromtrent bestaat, en een pad gebaand tot beter begrip deswegens.

Ik heb gemeend, dit een en ander den lezer vooraf te moeten berigten, en er dit eenige nog te mogen bijvoegen, dat, bijaldien dit mijn geschrijf niet geheel nutteloos moge zijn, de ondervinding daarvan mij eene vergoeding zal opleveren voor de onaangenaamheden, welke mij, bij de inzameling en bewerking der stoffe, telkens voor den geest kwamen, en ik mij als dan de moeite, daaraan besteed, genoegzaam zal beloond achten.

Leyden 1824.

OVER DE

PUTREFACTIE

DER

BEZWANGERDE BAARMOEDER.

EERSTE AFDEELING.

GESCHIEDKUNDIGE VOORDRAGT DEZER ZIEKTE, EN GEDACHTEN OMTRENT DERZELVER VERMOEDELIJKE NATUUR EN OORZAKEN.

De ziekte, welke ik hier beschrijf, is, zonder twijfel, zoo oud, (1) als de gebreken der gezondheid in het algemeen; desniettegenstaande is zij, voor zooveel ik weet, nog door geen geneesheer opgemerkt, veel min door iemand beschreven geworden: Ik bedoel hier de *putrefactie* der bezwangerde baarmoeder.

Na deze voorloopige aanmerking, zal de lezer van zelve begrijpen, dat hier niet gesproken wordt van dat *gangreen* en *sphacelus* der baarmoeder, hetgeen men gewoonlijk na sterke ontsteking van dit deel, door voorafgegane moeijelijke verlossing, aantreft; evenmin van dien rotachtigen toestand der baarmoeder, welke eigenlijk het gevolg is van kankerachtige en andere boosaardige zweren van dit ingewand: Van dit alles is de ziekte, waarover hier gehandeld zal worden, zoo zeer onderscheiden, dat er tusschen dezelve bijna geene gelijkheid kan gedacht worden, dan het gevaar, hetgeen zij gemeen heeft. De eerstgenoemde en algemeen bekende gebreken der baarmoeder kunnen dit orgaan op iederen tijd en in iederen leeftijd aantasten; dezelve moge bezwangerd of niet bezwangerd zijn. De hier voorkomende ziekte, daarentegen, doet slechts de baarmoeder aan in den bezwangerden staat, en gewoonlijk even vóór of terstond na de verlossing. Ik weet ook eenige gevallen, waarin, naar alle waarschijnlijkheid, ten gevolge der *putrefactie* miskramen zijn veroorzaakt geworden.

Werkelijk heeft men den hier bedoelden toestand als eene, de zwangere baarmoeder bij uitsluiting toebehoorende ziekte aan te zien,

daar

daar zij door een bederf van het afvallige vlies (*membrana decidua*), zoo niet altijd verwekt wordt, toch immer daarvan vergezeld gaat; en, bijaldien dezelve ook al oorspronkelijk van den hals en mond der baarmoeder haar begin neemt, schijnt zij ten minste over de inwendige oppervlakte der baarmoeder uitgebreid te worden. Het ligt werkelijk in de natuur van dit soort van *putrefactie*, dat dezelve zich hoofdzakelijk aan den moedermond en aan de binnenste oppervlakte der baarmoeder voordoet. Zij onderscheidt zich daardoor ook wezenlijk van het gewone koudvuur van dit ingewand, hetwelk de beide oppervlakten van hetzelve zonder onderscheid aantast. In de alhier beschrevene *putrefactie* vindt men meestendeels aan de uitwendige zijde der baarmoeder geene, of weinige oppervlakkige loodkleurige plaatsen, waarbij de eijernesten, falloppiaansche buizen en banden niet zelden een verdacht aanzien hebben, en het bederf, voor een gedeelte, in hare zelfstandigheid is ingedrongen. Somwijlen zijn deze deelen slechts aan éénen kant miskleurig, en menigmaal is er geheel niets bijzonder ziekelijks aan te ontdekken. Het is zeer waarschijnlijk, dat de veranderingen aan deze deelen slechts als laatste verschijnselen van deze *putrefactie* ontstaan;

ook worden dezelve in vele gevallen door de aanwezigheid van dat vocht veroorzaakt, hetwelk zich in den onderbuik verzamelt, en eene zoogenoemde zogverplaatsing uitmaakt.

Ook aan de inwendige oppervlakte der baarmoeder dringt meesttijds de *putrefactie* niet diep in de zelfstandigheid in. Dezelve is dan op vele plaatsen door het rotachtige, opgeloste, verdorvene, afvallige vlies (*membrana decidua*) als het ware daarover slechts uitgebreid. Het bederf tast echter de lippen des moedermonds dieper aan. Na veertien en meer dagen na de verlossing vindt men ook meestal op de plaats, waar de moederkoek is aangehecht geweest, nog verdorvene vlokken van dezelve, of van het op deze plaats dikker geweest zijnde afvallige vlies, welke zich, zelfs door middel van het *scalpel*, daarvan moeijelijk laten afzonderen. Niet zelden strekt zich de *putrefactie* ook over de schede uit; somwijlen echter, voornamelijk als het hoofd des kinds onder de baring niet lang in dezelve vertoefd heeft, blijft zij geheel vrij.

Ik heb deze ziekte dikwijls waargenomen, en gezien, hoe zij onder verschillende gedaanten, menigmaal zeer onstuimig, menigmaal als langs sluipwegen, den dood aanbrengt. Ik moet echter bekennen, dat ik dezelve langen

gen

gen tijd miskend heb. Om hare tot op dezen tijd algemeen onbekende natuur te ontdekken was het ook niet genoeg, dezelve na den dood in 't cadaver op te merken; het was noodzakelijk, de daaraan gestorvene personen van te voren dagelijks gezien en, tot op het laatste oogenblik van haar leven, naauwkeurig gadegeslagen te hebben, om eindelijk te weten, dat de aard van dezen doodelijken toestand in eene *putrefactie* van de baarmoeder gelegen was, welke op de lijst der ontelbare gebreken van het menschelijk ligchaam, en in het bijzonder op die der ziekten van de barende vrouwen, helaas! eene nieuwe plaats beslaat.

Zoo zag ik zwangeren en pas verlosten aan stuipen sterven, en vond, tegen alle verwachting en zonder voorafgegane teekenen, bij de lijkopening, de baarmoeder op de hier beschrevene wijze tot *putrefactie* overgegaan: anderen, welke tot op het oogenblik der verlossing hare bezigheden deden, en eene op zich zelve gemakkelijke en natuurlijke verlossing hadden, werden terstond daarna door eene zeldzame zwakte overvallen, zonder blijkbare oorzaak koortsachtig, en binnen twee dagen waren zij dood; bij de lijkopening vond ik weder, tegen alle ver-

wachting, de baarmoeder door *putredo* aangedaan: anderen stierven aan kraamkoorts, ik opende ze, en vond, bij een meerderen of minderen graad van ontsteking der ingewanden, van het buikvlies, en van het net, benevens de aanwezigheid van een melkachtig vocht, de baarmoeder op de beschrevene wijze in verrotting; — en waar dit het geval is, daar is de kraamkoorts ongeneeslijk: wederom anderen zag ik onverwacht aan gierst-uitslag sterven, alwaar, ten opzigte van de toevallen en de koorts zelve, alles beterschap beloofde; ik deed de lijkopening, en vond de baarmoeder in *putrefactie:* — zonder dat er in een dezer ziekten eenige toevallen geheerscht, of slechts tegenwoordig geweest waren, waaruit men eene ontsteking of *gangreen* der baarmoeder had kunnen vermoeden of vrezen. Zoo wordt ontelbare malen eene ziekte voor de oorzaak des doods gehouden, welke toch van de ware ziekte en oorzaak des doods eigenlijk niets dan het effect of gevolg is geweest. Zoo bestrijdt men te vergeefs verschijnselen, terwijl de niet gekende oorzaak derzelve, bij de schoonste uitzigten en beloften, onaangeroerd blijft, en onder eene vreeslijke rust het leven ondermijnt.

Hetgeen ik hier over het bestaan en wezen der

der *putrefactie* van de bezwangerde baarmoeder voordraag, is waarheid, voor geen tegenspraak vatbaar, want zij is uit de natuur geput; en zij, welke zich inbeelden, dat zij reeds alle de gebreken van het menschelijke ligchaam en de middelen daartegen in hunne enge boekenkast hebben verzameld, en verder dat alles, wat niet daarin beschreven is, als loutere beuzeling, en als uit de verbeelding haren oorsprong genomen hebbende, beschouwen, zullen aan het bestaan van dezelve twijfelen; — en dit mogen zij! Ik kan niets anders tot hunne overtuiging doen, dan hen tot naauwkeurige waarneming en menigvuldige lijkopeningen te verwijzen.

Met hetgene nu volgen zal is het anders gelegen. Dit zijn gedeeltelijk slechts gissingen en gevolgtrekkingen, en ik besluit welligt valsch. Vooreerst merk ik dan aan, dat deze ziekte in het eene jaar meer voorkoomt dan in het andere. Het herfst- en winterweder, voornamelijk als het vochtig en koud is, doet dezelve ligt ontstaan (2). Nog meer echter schijnen zekere in de *atmospheer praedominerende*, voor ons onmerkbare en onbekende veranderingen daartoe aanleiding te geven; ook zijn sommige vrouwen in het bijzonder voor deze ziekte vatbaar. Ik heb dezelve meest,

doch op verre na niet zonder uitzondering, bij vrouwen van eene slappe, *leucophlegmatische* ligchaamsgesteldheid waargenomen. Voorwerpen, welke lang eene slechte voeding genoten hebben, een bekommerd leven leiden, en bovendien weinig beweging in de vrije lucht maken, zijn voornamelijk tot dezelve voorgeschikt. Intusschen wordt deze *putrefactie* ook dikwijls bij vrouwen waargenomen, welke zich noch in het eene noch in het andere geval bevinden.

Wat de wijze van ontstaan en de natuur dezes toestands van de bezwangerde baarmoeder betreft, hieromtrent heerscht nog veel duisters. Ik voor mij geloove, dat de ziekte eigenlijk niet van ontstekingachtigen aard is, en, wanneer al in den beginne zich werkelijk iets dergelijks opdoet, dan is het zoo boosaardig, ten aanzien der gewone verschijnselen zoo onbeduidend, zoo voorbijgaande, en zoo geheel verschillende van de gewone *phlogose*, dat zij meesttijds over het hoofd gezien, en door de zwangere zelve veronachtzaamd wordt. Wanneer men ook al iets ontstekingachtigs vermoedt, dan zijn de gewone verkoelende (*antiphlogistische*) middelen toch meest zonder uitwerking. Somtijds mag al eens eene matige aderlating niet zonder voordeel in het werk gesteld worden, in vele gevallen zal men nogtans onder-

dervinden, dat men te vergeefs zijn vertrouwen daarop gezet heeft: ik althans zag daarmede nadeel aanrigten. Met een niet te lang voortgezet gebruik van zachte *eccoprotische* middelen doet men geen kwaad; laat men dezelve echter te overvloedig gebruiken, dan verzwakt het de lijderes, en de *putrefactie* wordt daardoor bevorderd. De *antiseptische* middelen kunnen onder sommige omstandigheden van dienst zijn; is er echter geene strenge aanwijzing tot derzelver toediening voorhanden, zoo schaadt men daarmede, en het daardoor veroorzaakte nadeel is zelden weder goed te maken. Ik heb alle deze middelen verscheidene malen beproefd, doch kan, na veelvuldige mislukkingen, eigenlijk niets tot derzelver lof zeggen.

Deze gevaarlijke ziekte is in haar beloop, hare verschijnselen en de wijze, waarop zij den dood aanbrengt, zoo verschillend, dat men van dezelve in het geheel niets stelligs opgeven kan. Haar geheel uitwendig karakter bestaat veelligt daarin, dat zij niets karakteristieks heeft. Als men dezelve negen en negentig malen heeft gezien, zoo zal zij de honderdste maal toch in eene nieuwe gedaante verschijnen. Zij dood dikwijls onverwacht, dikwijls na eenige dagen, nadat zij eerst an-

dere verstoringen in het gestel heeft te weeg gebragt. Hoogstzeldzaam heb ik dezelve boven de twintig dagen zien komen; slechts weinige overleefden den elfden dag. Worden vrouwen van eenen fijnen en teederen ligchaams-bouw door dezelve aangedaan, zoo veroorzaakt zij stuipen, waarop de dood onmiddelijk volgt.

Ik ben volkomen overtuigd, dat de *putrefactie* van de baarmoeder dikwijls reeds eenen doodelijken voortgang heeft gemaakt, vóór dat de eigenlijke pogingen ter verlossing eenen aanvang genomen hebben. De verloskundige, wien het ongeluk treft, eene zoodanige doodelijke zieke, en toch naauwelijks ziekschijnende persoon, in de verlossing bij te staan, bevindt zich inderdaad in eenen alleronaangenaamsten toestand. De verlossing gaat meesttijds langzaam en moeijelijk; het duurt lang eer de weeën zich volkomen instellen; deze zijn zeer onregelmatig, vermoeijend en weinig doorzettende. Heeft intusschen het kind eene goede ligging, en staat het in eene voordeelige verhouding tot het bekken, dan wordt gewoonlijk de verlossing nog door de krachten der natuur ten einde gebragt, en dikwijls zelfs binnen weinige oogenblikken. Is daarentegen het bekken eng, het kind groot, of

niet

niet goed geplaatst, zoo ziet zich de verloskundige in de noodzakelijkheid, (en als hij soms een liefhebber van kunstmatig verlossen is, dan is hem deze gelegenheid hier regt welkom,) om de verlossing door werktuigen, of op eene andere kunstmatige wijze, ten einde te brengen; hij verheugt zich over het goed gelukken en over het gunstig aanzien van alle omstandigheden: Maar weldra verandert het tooneel; het gaat aan den kant der kraamvrouw alles ongeregeld; het eene kwade toeval volgt op het andere, en, als men zulks het minst verwacht, is zij reeds eene prooi des doods. Nu blijven de artsen van gewonen stempel, de verwanten en naastbestaanden van de gestorvene niet in gebreken, om de schuld van al dit ongeluk op den verloskundigen te werpen. Eenige zeggen: hij heeft de arme barende te vroeg aangezet, en haar dood laten martelen; anderen beweren het tegendeel: hij heeft ze verwaarloosd en te lang hulpeloos laten liggen. Om kort te gaan: hoe men zich ook ooit in zulk een geval gedrage, men zal eene onbillijke beoordeeling niet kunnen ontgaan.

Menigmaal ontwikkelt zich de hier beschrevene ziekte eerst na de verlossing. Er worden namelijk personen gevonden, bij welke som-

wij-

wijlen, ook na eene gewone, gemakkelijke verlossing, de baarmoeder en de schede, zonder eenig voorafgegaan toeval en kenbare oorzaak, binnen weinige uren in eene zoo boosaardige *putrefactie* overgaat, dat de daaruit vloeijende stof zoo scherp is, dat zij metaal aangrijpt, en den vinger en nagel des onderzoekenden met eene bruine kleur verwt, welke er zich in eenigen tijd door afwassching niet van afzonderen laat. Deze gevallen zijn ook zoo zeldzaam niet, en doen zich soms bij vrouwen voor, aan welke men eene veel gezondere ligchaams gestelheid toegeschreven had.

Niettegenstaande deze laatste aanmerking, geloof ik niet te dwalen, als ik de *putrefactie* van de baarmoeder eenigermate met de *sphacelus* van scheurbuikigen, met het *gangreen*, ten gevolge van het doorliggen in boosaardige koortsen, en, in het algemeen, met de versterving van organische deelen door giftige smetstoffen, of inwendig algemeen bederf vergelijk. Hier worden de deelen insgelijks opgelost en gedood door een boosaardig iets, hetgeen aan, of in den omtrek van die plaats, of in het gansche organismus gelegen is; niet echter als het gevolg van den duur en de hevigheid eener eigenlijke en gewone ontsteking. Deze voor het overige op feiten gegronde

mee-

meening bekomt nog daardoor den hoogsten graad van waarschijnlijkheid, dat de *putrefactie* van de baarmoeder, reeds van den eersten aanvang, met eene buitengewone zinking van krachten gepaard gaat, welke met den duur der ziekte, met den aard der overige toevallen en de uitgebreidheid der geputresceerde plaatsen in 't geheel in geene verhouding staat. Hij, die deze ziekte niet naauwkeurig kent, en daarbij een rationeele arts is, moet noodzakelijk, bij de verwonderlijke dubbelzinnigheid der verschijnselen, van welke zij vergezeld gaat, en ten opzigte van de daartegen aan te wendene middelen, in eene niet geringe verlegenheid geraken. Ook hij, aan wien deze ziekte niet zoo vreemd meer is, zal in de ondankbare behandeling derzelve steeds met beschroomdheid en wantrouwen te werk gaan, wijl hij de grootte van 't gevaar kent, en weet, hoeweinig geneesmiddelen tegen deze kwaal vermogen. Slechts de sijmptomenarts gaat, op eigene krachten vertrouwende, rustig met zijne gewone slenterpraktijk voort, want hem kan niets in verlegenheid brengen, zoolang er tegen koorts en hitte lancetten, zoutmixturen tegen beslagene tongen, en kina-poeder tegen verzwakking gevonden wordt. Ofschoon ik mij vleijen durf, de ziekte nog al vrij goed

te

te kennen, zoo zelfs, dat ik meer dan eens hare aanwezigheid, van den beginne af, op het stelligst bepaald, en het treurig einde daarvan op den dag vooruit gezegd heb, terwijl andere geneesheeren, wegens het onbeduidende, of nog meer wegens de volkomene afwezigheid van eenig bedenkelijk verschijnsel, de kraamvrouw naauwlijks als eenigzins belangrijk ziek wilden beschouwd hebben, zoo kan ik toch geen zoo duidelijk kenteeken daarvan opgeven, dat de lezer daardoor in staat zoude gesteld worden, om over derzelver bestaan bij de barende of kraamvrouw met zekerheid uitspraak te kunnen doen; integendeel zoude hij daardoor verleid kunnen worden, en het bestaan dezer toegestand ergens vermoeden, waar zij in het geheel niet aanwezig is: Inderdaad zijn de rationeele teekens van de *putrefactie* der baarmoeder zoo dubbelzinnig, onstandvastig, en ook met die van minder gevaarlijke ziekte-vormen gedeeltelijk zoo overeenstemmende, dat men dezelve niet wel naar eene stelselmatig vereischte orde en gepaste zamenhang beschrijven kan.

Over het geheel kunnen alle toevallen, aan eene boosaardige, als ook aan eene gecompliceerde ontstekingskoorts eigen, zich bij deze ziekte opdoen. De meeste dezer toevallen kunnen

nen echter afwezig zijn, en toch is de baarmoeder geputrefieerd. Ik heb daaraan lijdende zien sterven, welke in 't geheel over geen pijn geklaagd hadden, en bij welke de onderbuik bijna altijd zacht was gebleven, met eenen natuurlijk kloppenden pols, schoonen tong en helder hoofd.

De koorts, welke de *putrefactie* der baarmoeder vergezeld, is gewoonlijk eene *continua remittens*, doch maakt zelden volkomen verheffingen, of nieuwe aanvallen met aanmerkelijke koude. Meesttijds bekomen de zieken, voornamelijk tegen den avond, eene buitengemeen vermeerderde hitte, met een niet verligtend zweet, hetgeen met groote afneming van krachten en ontlasting van eene niet genoeg bereide *urin* gepaart gaat. Zij hebben, voor het grootste gedeelte, eene vochtige en niet beslagene tong, en daarbij eene onophoudelijke en niet te stillen dorst. Als echter de koorts met hevige koude aanvalt, dan is gemeenlijk de dood reeds nabij, en weinige brengen het tot op den derden aanval.

De meeste dezer kranken hebben eene verzwakkende diarrhé, waarbij de afgang bruingeel, slijmerig en zeer stinkende is. Dikwijls zijn er witte taaije vlokken mede vermengd, die van eene zeer kwade beteekenis zijn. Veel-

al

al gebeurt het, dat de zieken eene groene slijmige stof braken, met een sediment daarin, gelijkende naar olie-droessem. Hoe meer en gemakkelijker zij braken, hoe slechter het met haar gesteld is. Diegenen, welke onder het braken, of met den stoelgang, een of meer wormen ontlasten, zijn hopeloos verloren.

Ik weet slechts een paar gevallen, waarin eene hardnekkige verstopping, na lavementen en verscheidene andere laxeermiddelen, bleef voortduren; deze ziekten eindigden reeds dén derden dag met den dood.

De melkafscheiding is bij de meesten gestoord. Menigmaal bevatten de borsten wel zog, doch dit verdwijnt langzaam, soms ook schielijk. Ondertusschen herinner ik mij een geval, waarin de borsten tot op het laatste oogenblik des levens melk gaven, ja zelfs onder het sterven, en wel eens kort na den dood, daarmede meer opgevuld werden, dan zij nog gedurende het leven geweest waren.

Met den kraamvloed is het zeer verschillende, vermoedelijk naar gelang de ziekelijke plaats in de baarmoeder meer of minder uitgebreid is. Gemeenlijk is dezelve spaarzaam; zelden echter verdwijnt zij geheel en al. Ook wijkt dezelve niet altijd dermate van den ge-

zon-

zonden toestand af, als men bij eenen zoo ziekelijken gesteldheid der baarmoeder ongetwijfeld vermoeden zoude.

Als de baarmoeder putresceert, dan is gemeenlijk de onderbuik, vooral boven de schaambeenderen, en in deszelfs weeke gedeelten, pijnlijk; doch ik heb ook eenige malen deze plaatsen, zelfs bij eenige drukking van aanbelang, zoo ook de moedermond bij het touchéren, geheel niet pijnlijk gevonden. De baarmoeder laat zich daarbij in eene meerdere of mindere mate uitgezet aanvoelen, en is in het laatste geval buitengewoon week en slap; in het eerste bovenmate uitgezet en hard. Wordt deze ziekte niet in korten tijd doodelijk, dan verwekt zij, als zoo vele noodlottige medewerksters, pijn, wegsmeltend zweet, ontsteking en andere hoogst gevaarlijke stoornissen in den onderbuik, welke noch voorgekomen, noch genezen kunnen worden, zoo lang men de hoofdkwaal, de *putrefactie* namelijk, niet krachtdadig tegengaat, en wordt met en wegens dezelve onvermijdelijk doodelijk.

Het is echter moeijelijk, ja meesttijds onmogelijk, de *putrefactie* met goed gevolg tegen te werken. De zwangere, zoo ook de pas ontledigde baarmoeder is van zoo groot eenen omtrek; ten aanzien van derzelver geringe en

losse verbinding, door middel der schede en der in dit opzigt onbeduidende banden en eenige vaten en zenuwen, zoo weinig met de overige ingewanden en het levens-stelsel in zamenhang, en zoo geheel geisoleerd in de buikholte, dat zij bijna buiten het bereik van inwendig toegediende geneesmiddelen gelegen is. Het komt dus in de behandeling hiervan, zoo als in meer andere gebreken van de baarmoeder, voornamelijk op uitwendige hulp en voorbehoedmiddelen aan, van welke ik eenige, in gevallen, waar de kwaal nog geneeslijk was, van goede werking ter bestrijding der *putrefactie* gevonden heb. Daar ik intusschen te wijdloopig zoude worden, door te dezer plaatse melding daarvan te maken, zoo moet ik mij vergenoegen, deze belangrijke ziekte, de *putrefactie* der bezwangerde baarmoeder, ontdekt, het eerst bekend gemaakt, en beschreven te hebben. In de volgende afdeeling wil ik nog eenige gevallen en de lijkopeningen daarvan mededeelen, welke datgene, hetwelk in deze verhandeling is voorgedragen, nader bevestigen en meer licht kunnen bijzetten.

TWEEDE AFDEELING.

ZIEKTEN-GEVALLEN EN LIJKOPENINGEN, DE PUTREFACTIE DER BEZWANGERDE BAARMOEDER BETREFFENDE.

Eerste geval.

Maria *St....*, 19 jaren oud, roodharig, en van eene fijne vezel, werd in November des jaars 1816, 's morgens vroeg, als ziek, en reeds in arbeid zijnde, in de kraamzaal gebragt. Zij had een aanval van stuipen gehad, en was niet bij haar verstand. Daar de vrouwen, welke de stervende aldaar gebragt hadden, terstond weder weggegaan waren, zoo wist men niet, vanwaar die persoon kwam, en hoe het voor het overige met haar gesteld was. Men bragt haar intusschen te bed, en zij viel, bij een zoo zacht mogelijk onderzoek, op nieuw in stuipen. Omtrent een uur daarna brak het water, en spoedig

kwam een kind van naauwlijks acht maanden ter wereld. Na eenige minuten volgde ook de nageboorte van zelve, de baarmoeder trok zich zamen, en de persoon scheen zich te herstellen, zoodat men geloofde, van de stuipen schier niet meer te vrezen te hebben: Doch spoedig daarop kreeg zij een nieuwen hevigen aanval, onder welken zij bezweek.

'sNamiddags kwamen die beide vrouwen, welke de zieke in het instituut gebragt hadden, weder terug, vermoedelijk om hare achtergelatene kleeding-stukken terug te halen. Bij deze gelegenheid hoorde men, dat zij eene lintweefster was, en met deze beide vrouwen gewerkt en zamengewoond had; dat zij zich altijd zeer wel bevonden had, tot dat zij, twee dagen te voren, over hoofdpijn en walging was beginnen te klagen, waarbij zij echter niet in gebreke was gebleven, om met haren arbeid in de fabriek vlijtig voort te gaan. 's Avonds te voren was zij in hare woning op het secreet gegaan, en, toen zij weder bij haar in 't vertrek gekomen was, had zij geklaagd, dat de wind door de pijp van hetzelve zoo koud in haar lijf was opgegaan, dat zij zeker geloofde, dat het kind zoude komen; zoo pijnlijk was het haar op eens in den buik geworden. Zij hadden daarover met el-

elkander nog geschertst, en, wijl het buiten dien reeds laat was, hadden zij verder geen gewag willen maken. Vroeg in den morgen waren zij echter om eene vroedvrouw gegaan, welke gezegd had, dat zij de zieke, hoe eerder hoe beter, in het kraamhuis moesten brengen. Daar zij echter zeer zwak was, zoo hadden zij liever eene huurkoets genomen. Zij hadden haar naauwlijks daarin, of zij was in stuipen gevallen, en niet weder daaruit gekomen.

Ik liet het lijk nog denzelfden avond openen. In het *cranium* werd niets bijzonders opgemerkt, zelfs niet die na stuipen gewone opzwelling van de vaten. Zoo toonde zich ook alles in de borst natuurlijk, uitgenomen dat de longen met schuimend bloed opgevuld waren; een gewoon gevolg na stuipachtige bewegingen. In de buikholte was alles in een gezonden toestand. Bij het onderzoek der baarmoeder vond men de bovenste lip des moedermonds, of eigenlijk den hals der baarmoeder, van voren, dáár, waar de schede dezelve omvat, geheel en al geputresceerd. In den zelfden toestand was ook de voorste inwendige vlakte der baarmoeder. De *putrefactie* drong, zoo als meestal, bijna nergens boven de twee of drie lijnen diep in de

zelfstandigheid. Aan de buitenste oppervlakte van dit orgaan was volstrekt geen spoor van ziekelijkheid. In den omtrek der geputresceerde plaatsen vond men niet den minsten schijn van ontseking. De schede, en al het daar rondom liggende, was gezond. Zoo vertoont zich deze ziekte het meeste. Ik merk dit inzonderheid aan, om den lezer nog op een wezenlijk onderscheid tusschen de eigenlijke *putrefactie* en het gewone *gangreen* en *sphacelus* der baarmoeder oplettend te maken. Bij de laatste is om de verstorvene plaatsen altijd nog eenig spoor van voorafgegane ontsteking op te merken, welke ook na den dood het in het leven afgestorvene met het gezonde vermengd, en waardoor *gangreen* en *sphacelus*, als werkdadig (*actif*), verwekt waren. Anders is het met de hierbedoelde *putrefactie* gelegen. Bij deze heeft gewoonlijk, zoo lang zij nog geene toevallige ontsteking heeft te weeg gebragt, niets van eene omgrenzende ontsteking plaats. Het wordt derhalve duidelijk, dat dit soort van *sphacelus* zich reeds oorspronkelijk, als op eene lijdende wijze (*passive*), vormen moet.

Twee-

Tweede geval.

Katharina F..., 31 jaren oud, reeds meermalen moeder, eene groote sterk gebouwde boerenmeid, overigens van eene gedebaucheerde en verzwakte ligchaams-gesteldheid, kwam hoog zwanger in het verlossing-instituut. Vier dagen lang klaagde zij over niets, at hare portien met smaak, zelfs nog meer, als zij het maar bekomen kon, en verrigtte de weinige bezigheden, welke haar opgelegd werden, zonder dat het haar lastig viel, en liever dan hare medegezellinnen.

Bij de morgenvisite, zeide de in de kraamkamer steeds aanwezige vroedvrouw, dat deze zwangere gedurende den nacht achtmalen ontlasting had gehad, en dat zij sedert eenige uren over pijn in de lenden klaagde. Zij had haar onderzocht, en het scheen dat de arbeid een aanvang zoude nemen. De barende ging vervolgens in de kraamkamer, en tegen 's namiddags vier uren was zij van eenen zoon, en 's avonds om zeven uren van een' tweeden bevallen. Een paar uren hierna ging ook de nageboorte met eenige zeer kwalijkruikende bloedklompen en veel dun water af.

De eerste dertig uren klaagde de verloste,

uitgezonderd eenige geringe naweeën, over niets, en was zonder koorts. Daar echter de baarmoeder nog buitengewoon groot was, zoo werden zachte wrijvingen met eene vlugtige zalf op den buik gemaakt, en doorrookte doeken op dezelve gelegd. In den tweeden nacht begon zij sterk te zweeten, met afneming van krachten. Zij had koorts en een brandenden dorst. Den derden dag vertoonden zich 's morgens, hier en daar, aan de okselen en op de borst kleine roode vlekjes (*petechien*). In den volgenden nacht kreeg zij eene hevige diarrhé; het onderlijf zwol zeer op, en werd pijnlijk; de kraamzuivering vloeide bijkans niet meer; en den vierden dag, 's avonds, stierf zij. Vier uren na den dood zag men reeds aan den hals, opperarmen en dijen brandvlekken, ter grootte van eene hand breedte. Op den morgen van den volgenden dag werd de lijkopening verrigt. Bijna de gansche inwendige oppervlakte der baarmoeder, de hals derzelve en het bovenste gedeelte van de schede waren geputresceerd.

De falloppiaansche buizen en de eijernesten toonden zich wankleurig, en het regter eijernest was waterzuchtig gezwollen en week. De darmen waren zeer uitgezet, en hier en daar, benevens een gedeelte van het net, slechts oppervlakkig en ligt ontstoken. *Der-*

Derde geval.

Juliane St...., 29 jaren oud, voor de tweede maal zwanger, en, op het aanzien, van eene gezonde gesteldheid, was veertien dagen, als zwangere, in het kraamhuis geweest, en bevond zich eerst wel, tot dat zij, ongeveer acht dagen vóór hare verlossing, zonder eenige merkbare oorzaak, koorts kreeg en over verloren eetlust en bitteren smaak begon te klagen. Ondervraagd zijnde, zeide zij, dat zij reeds een paar maal, gedurende de zwangerheid, ongesteld geweest, en deswegens tweemaal adergelaten was. Zij klaagde over pijn in den omtrek der navel, echter maar nu en dan, en hetgeen altijd ophield als zij ontlasting had gehad. Een zacht laxeer-middel werd haar toegediend, en, in plaats van vleesch, waar zij een tegenzin in had, groente gegeven. Zij werd hierop beter, begeerde weder vleesch-spijs, dronk een weinig wijn met water, en bleef vrij van koorts, tot aan hare verlossing, welke, na verloop van eenige dagen, volgde, en, hoewel langzaam, echter natuurlijk was. De nageboorte ontlastte zich wel, en volgde op eene slechts geringe trekking. Intusschen wilde de baarmoeder zich niet goed zamentrek-

ken, en er ontlastte zich iets meer bloed dan gewoonlijk. Op eens werd de verloste door stuipen overvallen, onder welke zij den geest gaf.

Bij de lijkopening vond men den moedermond, de inwendige oppervlakte van den hals, en een groot gedeelte van de holligheid der baarmoeder buitengewoon opgelost en in *putrefactie* overgegaan. Zoo vertoonden zich ook het linker *ovarium*, benevens de falloppiaansche buis aan die zijde. Hart en vaten waren van eene genoegzame hoeveelheid bloeds voorzien.

Vierde geval.

Anna P....., 25 jaren oud, voor de tweede maal, zoo als zij zeide, moeder, bevond zich wel, gedurende het beloop harer zwangerschap, en verlostte natuurlijk en gemakkelijk. Op den 1ⁿ dag na de verlossing ging alles redelijk goed, behalve dat de borsten zich niet genoeg opvuldden en slap bleven. De *lochien* vloeiden; de verloste had eetlust en behoorlijke ontlasting; haar pols was echter altijd rasscher en weeker dan gewoonlijk. Op den 6ⁿ of 7ⁿ dag hield de kraamvloed op; de zieke zweette sterk en klaagde over matheid en bittere smaak.

Daar

Daar zij in 24 uren niet was afgeweest, zoo werd haar een clijsteer gezet, en daarna een zacht buikzuiverend middel uit manna en bitterzout toegediend; waarna zij een weinig afging, doch zonder verligting.

In de baarmoeder werden inspuitingen gemaakt, en de buik droog gefomenteerd. 's Anderen daags waren de toevallen nog dezelfde, met daarbij gekomene neiging tot braken, en eenige spanning van den onderbuik. Er werden aan de zieke 20 greinen *Ipecacuanha* gegeven, waarop zij tweemaal veel groene slijm braakte, zonder verligting. Den 10ⁿ dag, dezelfde toevallen. Den 11ⁿ, liep de buik gedurende den nacht zeer op, en was uiterst pijnlijk; de pols sloeg snel en hard; de tong was droog, en de dorst brandend heet en onleschbaar. Er werd eene aderlating van 6 oncen gedaan, zonder verligting, en met een oogenschijnlijk zinken van alle krachten. Den 12ⁿ, 's morgens, waren de toevallen niets gematigder. Tegen den middag kwam een aanval van koorts, met hevige koude, waarop een aanhoudende brandende hitte volgde. De zieke werd een *antimoniaal* poeder (3) toegediend, zonder verligting. Den 13ⁿ en 14ⁿ, behalve den aanval van koorts, dezelfde verschijnselen.

Ik was nu *phijsiek en moreel* overtuigd,

dat

dat de zieke niet te redden was. Zij gebruikte campher, benevens een mixtuur met amoniac-azijn vermengd, terwijl er met clijsteren, fomenteren en inspuiten werd voortgegaan. Den 16^{n}, 's morgens vroeg, had zij over het gansche lijf een gierst-uitslag, hetwelk des morgens rood, 's avonds echter reeds doorschijnend (*crijstallisch*) was. In den volgenden nacht braakte zij veel groene slijm, en kreeg diarrhé. Deze duurde den 17^{n} en 18^{n} voort; de buik viel meer te zamen, was niet meer pijnlijk, en de zieke kondigde haren op handen zijnde dood aan, (*und die kranke redete die Todessprache*) zeggende, dat zij zich zeer gemakkelijk gevoelde. Den 19^{n}, 's morgens, werd zij nog door een hevigen aanval van koude overvallen, en tegen den middag stierf zij,

Bij de opening van de buikholte vond men veel uitgezweet, en gedeeltelijk tot geleiachtige vliezen overgegaan vocht, en de darmen, net- en buikvlies, hier en daar, door eene oppervlakkige ontsteking aangedaan. Aan de baarmoeder vertoonde zich, van buiten aan den bodem, waar de ingewanden sterk tegen aan lagen, eene loodkleurige plaats. Toen dezelve echter opengesneden was, bevonden zich de moederhals en inwendige oppervlakte der baar-

moe-

moeder zoo opgelost, als ware de gansche holligheid derzelve met een zwart graauw smeer opgevuld. De eijernesten en falloppiaansche buizen waren blaauwachtig opgeloopen. De schede werd volkomen gezond bevonden, ook dáár, waar dezelve den moederhals omgeeft.

Het hier vermelde geval, en meer andere dergelijken, laten bij mij geen twijfel over, dat de zoo beruchte gierst-uitslag en roodvonk (4) der kraamvrouwen, ten minste dikwijls, niets anders dan een verschijnsel van den toestand geweest is, welken ik hier beschreven heb. Hetzelfde kan waarschijnlijk ook van die ziekten gezegd worden, welke, bij de nieuwere autheuren, regtststreeks onder den naam van kraamvrouwen-koorts (*febris puerperalis*) voorkomen (5), niet, als geloofde ik, dat er bij kraamvrouwen geene verplaatfing (*) van eene melkstof, en geen uitslag zonder eigenlijke *putrefactie* der baarmoeder plaats zoude kunnen hebben; de ondervinding leert hiervan het tegendeel: Doch even zoo leert ook de ervaring, dat bij die ziekten de *putrefactie* der baarmoeder zeer dik-

(*) Dit woord *verplaatsing* heb ik, om deszelfs, door de gewoonte verkregen, burgerregt maar behouden.

dikwijls tot grond ligt, en dat, over 't algemeen, in alle gevallen, waarin bij eene kraamvrouw eene nederzetting van stof in de buikholte plaats heeft, de baarmoeder, de eijernesten, de falloppiaansche buizen en moederschede, ieder in het bijzonder, of in zamenhang, zoo al niet geputresceerd, dan toch in geenen zuiveren en gezonden toestand aangetroffen worden.

Veelligt voede ik over alle deze dingen eene meening, die, enkel daarom, wijl dezelve nieuw en niet in den hedendaagschen smaak is, niet den bijval der meeste verloskundigen en geneesheeren vinden zal. Intusschen heb ik natuur en ervaring op mijne zijde, en deze bewustheid geldt meer bij mij, dan alle geleerde of ongeleerde meeningen voor en tegen.

N A B E R I G T.

Bovenstaande verhandeling schreef ik reeds voor een jaar. Ik had toen de ziekte, welke daarin beschreven is, nog niet zoo dikwijls gezien, als nu, terwijl ik dit opstel voor de pers gereed make. Werkelijk kwam in dezen winter de *putrefactie* van de baarmoeder meermalen voor dan anders. De ondervinding leerde, helaas! alle daartegen aangewezene in-

en

en uitwendige middelen, zoo als inspuitingen, omslagen, purgeer- en braakmiddelen, de antiphlogistische, zoo wel als de antiseptische methode, in verschillende tijdperken der ziekte daartegen aangewend, als vruchteloos kennen. Ik kende de kwaal, wist de zitplaats derzelve, en konde geene hulp aanbrengen. Ik liet beraadslagingen daarover houden; het bleef bij de gewone methoden; en de zieken stierven, zoo als zij door de tot hiertoe bekende geneeswijzen werkelijk niet te helpen waren, en niet te helpen zijn. Reeds lang, doch nu meer dan ooit, drong zich de gedachte bij mij op, dat deze doodelijke ziekte hoofdzakelijk plaatselijk moest behandeld worden: — Doch hoe? — Inspuitingen van allerlei vloeistoffen waren reeds dikwijls en lang zonder vrucht in 't werk gesteld. Ik beproefde dus, door behulp van een penseel, de baarmoeder van binnen met een smeersel, uit *althaea*-zalf en *theriaca* bestaande, te bestrijken. Binnen weinige uren scheidt zich hieronder het *gangreneuse* af, en toch verdragen het ook de gezonde en niet door *gangreen* aangedane deelen van de moederschede en baarmoeder. Alleen was het moeijelijk met het plukselpenseel de zalf in de baar-

baarmoeder te brengen. Was ik met moeite daarmede door den moedermond gekomen, dan ging vervolgens het medicament niet van het penseel af, en er kwam en bleef alzoo niets van hetzelve op de zieke plaats. Deze mislukte proef, op welke ik *a priori* alle vertrouwen stelde, noodzaakte mij om op een ander te denken; het liep op niets minder uit, dan om de baarmoeder als een uitwendig deel te verbinden, en plukselwieken in dezelve in te brengen. Dit verrigte ik het eerst in het practisch verloskundig instituut te *Weenen*, in tegenwoordigheid van velen, (6) met weinig moeite, en met zulk een goed gevolg, dat de twee kraamvrouwen, welke het geluk hadden het eerst op deze wijze behandeld te worden, behouden werden, ofschoon zij, even als de anderen, welke reeds aan de *putrefactie* gestorven waren, dood ziek lagen, en zonder deze proefneming, even als de anderen, waarschijnlijk te gronde hadden moeten gaan. Het werktuig tot dit verband, hetwelk men niet onvoeglijk *Porte-Plumaceau*, of wiekenvoerder noemen kan, en de wijze, waarop men zich van hetzelve bedient, zijn aan het einde van dit deel beschreven (7).

De afscheiding van het geputresceerde in de

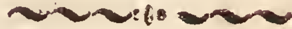
moe-

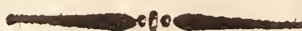
moederschede, als ook in de baarmoeder en gedeeltelijk in den moederhals zelven, geschiedde binnen 36 uren, onder de gedaante van vlokken en in geheel breede stukken, waarna terstond alle toevallen ophielden, en de zieken onder eene voortdurende *suppuratie* blijkbaar genazen. Andere soortgelijke patienten gebruikten *arnica*, *acetum ammon:*, *camphora*, *cortex peruv*, *moschus*, op allerhande wijzen; deze stierven, gene bekwamen van dat alles niets en genazen. Nog bestaan er twee andere voorbeelden, welke met zoodanig goed gevolg bekroond werden, die ik echter voor overvloedig houde alhier aan te voeren. Het nut van deze methode moet zich, buiten dat, spoedig door meerdere ondervinding bevestigen. Overigens verschaft het mij een groot genoegen, na deze *per se* doodelijke ziekte beschreven te hebben, in dit naberigt een middel aan te kunnen wijzen, hetwelk dezelve *topisch* heelt, als het aangewend wordt vóór dat er eene werkelijke verzameling van stof in den onderbuik plaats heeft, of reeds andere doodelijke toevallen ontstaan zijn. Deze vertoonen zich echter somtijds, waar men het niet vermoedt, en zijn voorzeker menigmaal reeds onder de verlossing aanwezig. Ook neemt men niet zel-

den zulke schrikkelijke en schielijk toenemende gevallen van *putrefactie* van het baringsorgaan waar, dat de verlosten daaraan sterven, eer men zelfs nog tijd heeft gehad, werkzame middelen daartegen aan te wenden. Zoodanige zieken bekomen dikwijls donkerroode groote vlekken, die bijna cirkel- of ovaalrond zijn, aan armen en beenen, en welke verdwijnen en weder komen. Daar, waar zoo iets waargenomen wordt, kan men zich overtuigd houden, dat eene *septische* grondstof nog andere ingewanden, de baarmoeder, ook van de zijde der buikholte, en het geheele *sijsthema abdominale* in een geputresceerden toestand gebragt heeft. In dergelijke gevallen moet men haar echter eene *magische*, of boven-natuurlijke kracht toekennen; althans schijnt hier de heeling in den gang der natuur buiten de grenzen der mogelijkheid te zijn. Zulke gevaarlijke ziekten komen niet, zoo als eenige schijnen te geloven, slechts in hospitalen voor, want ik heb dezelve oorspronkelijk bij vrouwen gezien, welke daarmede onder de leden, en in barensnood, uit de stad en voorsteden in het instituut overgebragt werden; en zij zoeken ook gegoeden en rijken op. Dat overigens armoede, onreine, voch-

ti-

tige woning, morsigheid des ligchaams, droefheid en slechte voeding, zoo als ik reeds boven heb aangemerkt, voornamelijk voor dezelve vatbaar maakt, daaraan is niet te twijfelen.

Es ist nicht genug, die Atmosphäre in ihren allgemeinen physischen und chemischen Eigenschaften zu kennen. Ihr verhältniss zu dem organischen Leben ist es, was vorzüglich unsere Aufmerksamkeit verdient, und was uns allein Aufschluss über ihr eigenes inneres Leben geben kann. Hier giebt es noch sehr viele Punkte, die einer tiefern Forschung würdig und bedürftig sind.

——, die ursache dieser Erscheinungen muss ausser dem Reiche der sinnlich erkennbaren verhältnisse der Erde und ihrer Oberfläche, in höhern und feinern sie umgebenden und auf sie wirkenden Einflüssen, gesucht werden.

——, es bildet sich in dieser Region unter gewissen umständen ein neues Erzeugniss, was eigene Lebens — und Zeugungskraft hat, und mit lebendiger kraft in das Leben organischer Wesen einzugreifen, und in demselben ein neues, bestimmt karakterisirtes, pathologisches Leben zu erzeugen vermag.

HUFELAND.

WAAR-

WAARNEMINGEN.

Wanneer men uit het zoo groote gebied der genees-, heel- of verloskunde bijdragen wil leveren, moeten dezelve zich door belangrijkheid, zeldzaamheid of iets buitengewoons aanbevelen. De ontmoetingen, welke mij in mijne praktijk zijn wedervaren, hebben tot de plaatsing der volgende waarnemingen, welke ik meen deze vereischten niet geheel te missen, aanleiding gegeven.

Op den 11. Februarij 1823, werd ik 's morgens te zeven ure geroepen bij eene in arbeid zijnde vrouw, bleek-geel van kleur, van eene middelmatige gestalte, 39 jaren oud, traag van gestel, en van een *leucophlegmatisch* voorkomen. Tot aan haar huwelijk was zij dienstbaar geweest, had geen gebrek geleden, en eene nog al bestendige gezondheid genoten. Onder lusteloosheid, gevoel van vermoeidheid en loomheid had zij de zesde maand harer zwangerschap doorgebragt; en waren hare onderste ledematen *oedema-*

mateus gezwollen. In de zevende maand der dragt begon de geboorte-arbeid zich bij haar te openbaren, toen zij, gedurende den verloopenen nacht, door de pijn niet had kunnen slapen. Reeds sedert twee weken hadden eene gewaarwording van koude en een gevoel van zwaarte in den onderbuik haar zeer gehinderd, en de levensuittingen van het kind vervangen. Bij de exploratie werd de daartoe gebezigde vinger door eene bij deze verrigting niet gewone hitte aangedaan. De mond der baarmoeder was ter grootte van een gulden verwijd, waardoor de vliezen zich lieten voelen, en waarachter ik het voorliggende deel des kinds opmerkte, hetgeen ik voor het hoofd hield. Hetzelve liet zich onduidelijk aanvoelen, en miste de karakteristieke kenteekenen van dit deel. Andere teekens, welke zich hierbij voegden, deden mij den dood van de vrucht veronderstellen. De beenderen des schedels lieten zich, bij den voortgang der arbeid en de minste drukking, over elkander schuiven, waarbij zich een buitengewoon gevoel van fletschheid voegde; daarenboven kwam hier nog bij, dat de barende zelve reeds sedert eenigen tijd de beweging van de vrucht niet meer had opgemerkt. Een en ander gaf buitentwijfel zeer vele waarschijnlijkheid om het *foetus* voor dood

dood te mogen houden, hetgeen dan ook bij den uitkomst nader bevestigd werd.

Reeds vroeger in den morgen tot eene andere barende geroepen zijnde, van welke ik mij wel voor een korten tijd kon verwijderen, doch werwaarts ik mij weder begeven moest, werd ik verhinderd, bestendig bij het voorwerp dezer waarneming te kunnen blijven. Hiervan was dan ook het gevolg, dat in mijne afwezigheid, in tegenwoordigheid van een ander, welke haar zoo lang had bijgestaan, de vrucht, zonder eenige hulp, en zelfs nog onverwacht, door de natuurkrachten alleen werd uitgedreven. Zulks had plaats tegen den middag van dien zelfden dag; en dit verstrekke tot getuige van den gemakkelijken uittogt des kinds. Het kind was niet alleen dood, maar ook deszelfs gansche oppervlakte reeds door verrotting aangedaan; de navelstreng, welke in deze aandoening deelde, brak af, bij eene slechts geringe poging, welke er, eenigen tijd na de verlossing, werd aangewend, om, ware het mogelijk, de nageboorte weg te nemen, en, daar er op dat oogenblik geene dringende aanwijzing was om dezelve af te halen, zoo kwam het mij derhalve het best voor, verder liever niets te doen, en de zaak aan de natuur over te laten, dan ernstiger pogingen in het werk te

stellen, om dezelve te voorschijn te brengen. De bloedvloeijing was spaarzaam, doch de baarmoeder liet zich, in een nog al grooten omtrek, boven de schaambeenderen naar de regterzijde aanvoelen. Op den avond van dien dag was alles gelijk aan den morgen; de baarmoeder was nog onwerkzaam gebleven en de kraamvrouw schijnbaar wel.

'sAnderen daags, den 12den, verkeerde de kraamvrouw nog in dienzelfden kalmen toestand; de nacht was onder het genot van een afwisselenden slaap doorgebragt; doch het achterwege blijven van de nageboorte veroorzaakte haar een weinig onrust.

Den 13den was er wat meer werking in het gestel; de borsten ondergingen echter weinige of geene verandering; de kraamzuivering was gering; nu en dan bemerkte zij wel eens pijnlijke scheuten door den onderbuik, vooral in den omtrek der baarmoeder, welke nog dezelfde grootte had; overigens lag de patiente in een aangenaam zweet, met een tamelijk goed ontwikkelden, doch eenigzins snellen pols, en was dorstig.

Den 14den klaagde zij over een pijnlijk gevoel door alle de leden, had weinig geslapen, en bemerkte, bij tusschenpoozen, pijn in den buik. De mond der baarmoeder, zijnde moeijelijk te be-

bereiken, was eenigzins gevoelig op het aanraken. Van den moederkoek was nog niets te ontdekken. De zich van tijd tot tijd verheffende pijn in den buik deed mij hoop voeden, dat de natuur, wier weldadige pogingen ik reeds zoo dikwijls daaromtrent mogt opmerken, het aan haar hulprijk vermogen in dezen ook weder niet zoude laten ontbreken; mij de gevallen herinnerende, waarin dezelve zich zulk een geruimen tijd, zonder nadeel, in de baarmoeder had opgehouden. 's Avonds werd er een clijsma geappliceerd, uit een aftreksel van kamillen, een weinig zout en olie bestaande; waarop ontlasting en verligting volgde.

Den 15den. De nacht was onrustig doorgebragt; bij de exploratie vond ik den mond der baarmoeder wat dieper in het bekken gezakt, dus minder moeijelijk te bereiken, doch nog al pijnlijk op het aanraken, en meer zamengetrokken; de kraamzuivering had een hoogstonaangenamen reuk; de buik bleef eenigzins gevoelig, en deed vreezen dat er een ontstekingachtige toestand onder schuilde, ofschoon van dien aard, dat dezelve geene algemeene *depletie* gedoogde. De buik werd gepapt, en, om door ontruiming van de ingewanden zooveel mogelijk te ontspannen, het

volgende zacht ontlasting-verwekkend middel voorgeschreven.

℞. *Elect. lenitiv.* *unc* 1ß.
Ol. amygd. dulc. *unc* ß.
Syr. alth. *unc* 1.
M. D.
S. Alle uur een eijerlepel.

Wegens de pijnlijkheid van den mond der baarmoeder deed ik 's avonds eene inspuiting in de scheede van een *Infusum Herb. hyosciam.* en *semin. lini*, en appliceerde een clijsma van water en melk.

Den 16de. De nacht had met hoofdpijn, koorts en *delirium* een aanvang genomen. Na eene rijkelijke ontlasting van eene zeer stinkende, zwarte stof, waren echter deze toevallen merkelijk bedaard. De lijderes gevoelde zich hierna beter; de hoofdpijn was verminderd, en de geestvermogens waren helder; doch zij begon een ingevallen aangezigt te krijgen. Volgens het verhaal van de moeder der kraamvrouw, welke haar bestendig verzorgde, had zij bij die stof, welke er 's nachts ontlast was, een ligchaam opgemerkt, volgens hare beschrijving grooter als

eene

eene hand, in het midden dik, en aan de zijden afloopende als een lever, hetgeen zij voor de nageboorte gehouden had, doch, wegens den zoo rottig stinkenden afgang, het een met het ander had weggeworpen. De baarmoeder was niet zoo pijnlijk bij het aanraken, en de mond liet zich aanvoelen, zoo als men zulks op dezen tijd na de verlossing gewoon is. De aard van den kraamvloed was evenwel ongunstig, waarom in de scheede eene inspuiting gedaan werd uit een aftreksel van kamillen, waarbij eenig wijn-azijn gevoegd werd. Wegens de zoo merkbare afneming der krachten en de zoo geringe eetlust werd het volgende decoctum voorgeschreven.

℞. *Decoct. alb. sydenh. unc* XIX.
Pulv. rad. ipecac. gr. X.
Syr. alth. unc I.
M. D.
S. Alle uur een kopje laauw.

Des avonds werd hetzelfde decoctum herhaald, en den volgenden dag niets anders gegeven, uithoofde de omstandigheden dezelfde waren.

Den 18den dito werd, tegen een pijnlijk gevoel door alle de leden, hetgeen een gevolg van

van gestoorde huiduitwaseming scheen te zijn, en om deze te bevorderen, het volgende voorgeschreven.

℞.	*Decoct. hordei.*	*unc* XVIII.
	Acet. ammon. liquid.	*unc* I.
	Pulv. ipecacuan.	*gr.* X.
	Rob sambuc.	*unc* I.
	M. D.	

S. Alle uur een kopje, wel omgeschud.

Den 19^den^ dito. Alles als te voren.

Den 20sten dito. Het *julapium* van den 18^den^ dito werd herhaald, en een clijsma geappliceerd. Niets buitengewoons werd er opgemerkt.

Den 21sten dito. Daar, wegens het snel wegzinken der krachten, de *indicatio vitalis* begon te *praedomineren*, werd het volgende *decoctum* voorgeschreven; doch welks gebruik, door de daarop volgende benaauwdheden, moest worden nagelaten.

℞.	~~*Decoct.*~~ *cort. peruv.*	*unc* Iß.
	Coq. s. aq. qt. ad. colat.	*unc* XIV.
	Aether. acetic.	*dr.* II.
	Syr. cort. aurant.	*unc* Iß.
	M. D.	

S. Alle uur een kopje. Op

Op den 22sten werd zij door heviger pijn in den buik, dan zij tot nog toe gevoeld had, aangevallen, welke zich, van de baarmoeder af, door den ganschen buik uitstrekte. Het *oleum recini* werd voorgeschreven, en lavementen van een aftreksel van lijnzaad gezet.

Zoo verliepen de laatste dagen des levens van deze lijderesse, zonder dat er eenig rationeel genezings-plan gevormd konde worden. Eene afwisseling van tegenstrijdige verschijnselen, welke somtijds de hoop op behoud wel eens deden rijzen, doch ook weldra weder deden dalen, moest hier zelfs den geoefendsten arts in verlegenheid brengen. De pijn in den omtrek der baarmoeder was nu eens meer, dan eens minder, hetgeen met de koortsverheffingen gelijken tred scheen te houden; doch nimmer gaf zij een zuiver onstekingachtigen aard te kennen. De patiente, ofschoon zij bijna gedurende het geheele beloop der ziekte weinig klaagde, en steeds zeide, zich wel te bevinden, en van tijd tot tijd kalme oogenblikken had, werd echter, onder een stil wegkwijnen, den dood nader gevoerd. De vermagering nam van uur tot uur zigtbaar toe; de krachten zonken meer en meer; de stem werd zwak; het gelaat zag er *hippocratisch* uit, en voorspelde de aanstaande ontbinding. De kraam-

zui-

zuivering was van een putriden aard en zeer stinkende; ter bestrijding waarvan *antiseptische* inspuitingen, bij herhaling, aangewend waren.

Na een kalmen en rustigen nacht, waarvan ik, omstreeks twaalf ure, nog getuige was, volgde een woelige dag, en daarop nog een angstvoller en onstuimiger nacht, welke dan ook de laatste van haar leven was.

Daar ik voor mij alle reden meende te hebben om te mogen veronderstellen, dat dit geval behoorde tot de hiervoren beschrevene ziekte, was mijn verlangen, om door de lijkopening in de gelegenheid te worden gesteld van mij daarvan te kunnen overtuigen; en dezelve werd mij dan ook vergund.

Bij die lijkopening, welke in tegenwoordigheid van den geneesheer der lijderes en eenige studenten in de medicijnen en verloskunde verrigt werd, nam men het volgende waar. Na het doorsnijden der buikbekleedselen, welke door derzelver taaiheid aan het mes zeer veel tegenstand boden, de buikholte geopend zijnde, ontmoette men in dezelve eene vloeistof, van gelijken aard als men gewoon is bij zoogenoemde zogverplaatsingen in deze holte te vinden. Het buikvlies was onstoken, en bijna overal aan de ingewanden geplakt, welke

on-

onderling ook weder door nog al vaste *pseudo-menbranen* zoodanig aan elkander kleefden, dat men eenige moeite moest aanwenden om dezelve van elkander te scheiden. Deze uitwerking der ontsteking, van welken aard dezelve dan ook geweest zij, had met dat gedeelte van de darmbuis, hetwelk aan den bodem der baarmoeder grenst, en met dit ligchaam zelve, dermate plaats, dat het aldaar zoodanig in de zelfstandigheid van dat orgaan was ingedrongen, dat het, toen deze ligchamen van elkander gescheiden waren, eene uitgevreten spekachtige zweer niet ongelijk scheen. In dit geval bleek de bodem der baarmoeder over het algemeen nog al geleden te hebben; hier en daar was dezelve met zweren bezet, welke veel gelijkenis met chankers hadden, die, als het ware, in de zelfstandigheid van dit deel waren ingedrongen. De eijernesten waren gezwollen, en door veel helder rood bloed opgezet. Na de baarmoeder uit hare plaats genomen, en in hare lengte doorgesneden te hebben, werd de moederkoek niet gevonden. De geheele binnenste oppervlakte van dit orgaan was door eene zwarte massa bedekt, welke echter niet diep in de zelfstandigheid van dit ligchaam was ingedrongen, zich, voor een groot gedeelte, door afwassching daarvan liet afzonderen, en

na-

naderhand, door de *spiritus*, waarin ik het *praeparaat* bewaar, bijna geheel verdwenen is. De wanden der baarmoeder waren zeer dik, doch door de *putrefactie* niet aangedaan, uitgezonderd aan de buitenste oppervlakte des bodems, waaraan, gelijk gezegd is, het ingewand sterk kleefde, en eenige ingevretene zweren in drongen. De mond derzelve had de natuurlijke gedaante behouden, was echter even als gebronsd van kleur, en insgelijks aan deszelfs hoeken met reeds genoemde chankerachtige zweertjes bezet, welke echter dit deel slechts oppervlakkig hadden aangetast. In het midden van de eene lip bevond zich die kleine inscheuring, welke men gewoon is bij gebaard hebbenden aan te treffen. Die zwarte stof, waarmede de binnenste oppervlakte der baarmoeder bedekt was, had ook het geheele slijm-vlies van de scheede overtogen.

Tot hiertoe strekte zich dit onderzoek uit, en wij moesten ons ook hierbij bepalen, dewijl het niet vergund werd, hetzelve verder voort te zetten. Dan, de buik en bekkenholte moesten juist het voornaamste bij dit onderzoek opleveren.

De allezins ongunstige gevolgen dezer anders zoo gemakkelijke en nog al voorspoedige verlos-

lossing zouden mij geheel en al onverklaarbaar geweest zijn, indien ik niet tweemalen te voren in de gelegenheid was geweest, deze, zoo het schijnt, schaars voorkomende, zoo weinig bekende, en nog minder gekende ziekte te zien. De ongunstige indruk, welken het voorkomen dezer patiente op mij maakte, het karakter en beloop dezer ziekte, ofschoon hier wederom anders gewijzigd, verlevendigden bij mij de herinnering aan die beide gevallen. Het eerste derzelve heb ik bijgewoond in het *Nosocomium Academicum* te *Groningen*, toen ik aldaar onder Professor BAKKER mij in de verloskunde oefende, en maakt een der waarnemingen uit van de *Inaugurele Dissertatie* van den heer GUALTHERUS VERSCHUIR, bij zijne bevordering tot doktor in de geneeskunde; het tweede nam ik waar, toen ik nog te *Zwol* de verloskunde uitoefende. Dit laatste geval had veel overeenkomst met het te voren beschrevene, en ik acht het daarom genoegzaam, hierover alleen te melden, dat het beloop dezer verlossing zeer traag was, en voorviel bij een meisje van circa 20 jaren, zeer klein en dik, welks uitwendig voorkomen, zoo als men bij de meesten, welke door deze ziekte worden aangetast, waarneemt, naar het *leucophlegmatische* neigde. De verlossing, zeide

ik, had een traag beloop, en de baarmoeder scheen hare krachten verloren te hebben. Eindelijk werd nog met moeite een onvoldragen dood kind geboren, waaraan verrotting reeds was beginnen te knagen; de nageboorte volgde echter nog al spoedig. Eenige dagen daarna sleepte deze ziekte hare prooi naar het graf.

Ik zal liever zoo vrij zijn, het voornaamste van het geval, door den heer VERSCHUIR beschreven, om deszelfs belangrijkheid, in korte trekken hier vertaald mede te deelen.

Het voorwerp van dit geval was eene tengere vier en twintig jarige vrouw, van een *leucophlegmatisch* gestel, en voor de derde reis zwanger. Misschien voldaan over het goed onthaal, te voren in het *Nosocomium* te *Groningen* genoten, verzocht zij nu ook, wederom daarin te mogen worden opgenomen. Bij de beschrijving harer verlossing valt op te merken, dat, bij de exploratie, de *genitalia* zeer gevoelig en brandende waren; dat zij van twee kinders beviel, waarvan zich het eene met de knieën, het andere in eene dwarsche ligging ter geboorte aanbood: Het eerste werd voornamelijk door de natuurkrachten uitgebragt, het tweede zag door de keering het licht. Deze bewerking was allezins moeijelijk, wegens den krampachtigen toestand van den

den baarmoeder-mond. De kinderen waren niet groot, en verkeerden, geboren zijnde, in een *asphyctischen* staat, doch werden echter door gepaste middelen weder in het leven terug geroepen; maar de eene slechts voor twee, en de andere voor drie dagen na de de geboorte.

Na de verlossing was er bijna geene zamentrekking in de baarmoeder; de nageboorte bleef achter; vloeijing was er van aanbelang niet, en de kraamvrouw bevond zich redelijk wel. De bodem van de baarmoeder, welke zich vervolgens ook niet, als gewoonlijk, zamentrok, werd pijnlijk, en de kraamvrouw ontwaarde aldaar hitte; bij de minste poging aan de navelstreng tot loozing der moederkoek, werd de pijn in dit ingewand verhoogd; de *lochien*, welke niet rijkelijk vloeiden, werden eenigermate stinkende; waarom eene inspuiting gedaan werd van het volgende:

℞. *Infus. flor. chamom.*
Acid. acetos.
Spir. vini. ā̄ā *unc* II.
M. D.
S. Om in de baarmoeder te spuiten.

Ofschoon er meer zamentrekking in de baarmoeder kwam dan er geweest was, loosde zich

echter de moederkoek niet. De *genitalia* bleven zeer gevoelig en brandende, en de kraamzuivering stinkende, waarom genoemde inspuiting herhaald, en, wegens gebrek aan ontlasting, een clijsma geappliceerd werd.

Er begonnen zich vervolgens toevallen van een meer ernstigen aard op te doen. Bij verheffing van koorts voegde zich een aanhoudende hoest, waarmede zich telkens geronnen bloed uit de *genitalia* ontlastte. In den vierden nacht na hare bevalling, ontstond er eene aanzienlijke vloeijing uit de baarmoeder, vergezeld van angst en neiging tot braking. Het volgende werd voorgeschreven:

℞.	*Liquor. stiptic.*	*gtt.* XIV.
	Vini. opii. aromat.	℈ I.
	Aq. destillat.	*unc* IIJ.
	M. D.	

S. Om de twee uren een lepel.

Na het gebruik hiervan nam zij alle uur een lepelvol van een *decoct. cort. peruviani.*

De patiente bleef in denzelfden toestand, en ging voort, rotachtig geronnen bloed uit de baarmoeder te ontlasten; werd daar en boven lastig gevallen door brakingen, hetgeen haren angst

angst vermeerderde; sliep niet wegens pijn in den bodem der baarmoeder, terwijl de nageboorte nog al achterbleef.

Het *decoct. cort. peruv.* werd herhaald, en de volgende inspuiting voorgeschreven.

℞.	*Aq. calidae.*	*unc.* IV.
	Vini. opii. arom.	*drachm.* I.
	Tinct. cinnam.	*drachm.* II.
	Sulph. alum. acid.	*drachm.* Ss.
	M. D.	

Het was alles vruchteloos. De *lochien* begonnen meer en meer te stinken; de pijn echter in den bodem der baarmoeder verminderde, en hield eindelijk geheel op, tot dat, na het wegblijven van alle toevallen, de lijderes zeer zacht en met een helderen geest ontsliep.

De lijkopening stelde van dit geval het volgende voor oogen. Nadat de buikbekleedselen doorgesneden waren, zag men de ingewanden van alle kanten gezond. De baarmoeder was nog uitgezet, en derzelver bodem, aan de linkerzijde, door *putrefactie* aangedaan. Na haar in de lengte doorgesneden te hebben, werd de moederkoek nog aangehecht bevonden, en was donkerrood gekleurd. Het vruchts-ge-

deelte derzelve was zeer zwart en stinkende. De gansche binnenste oppervlakte der baarmoeder, nog met het *menbrana Hunteri* overdekt, was insgelijks met meer genoemde zwarte stof overtogen, welke zich daarvan gemakkelijk liet afscheiden. De baarmoeder weggenomen zijnde, werd het *intestinum rectum* meer regts nederdalende bevonden (8).

Een ander geval, in den gepasseerden herfst door mij waargenomen, had plaats bij eene eerstbarende jonge vrouw, welke *asthmatiesch*, doch levendig van gestel was, en hare zwangerschap tot de achtste maand gelukkig ten einde had gebragt, behalve dat zij, wegens een te hoog gestegen aanval van engborstigheid, waarvoor zij door haren geneesheer herhaalde malen behandeld was, eenmaal gedurende dezelve eene aderlating ondergaan had, en waarna, ook bij het gebruik van huidopenende middelen, deze benaauwdheid spoedig weder geweken was. Gewoonte, en opgeruimdheid, haar eigen, deden haar de meerdere bezwaren der ademhaling, aan haren toestand verknocht, minder gevoelen, en, zoo de moeijelijkheid hiervan, nu en dan, al eens wat mogte rijzen, ten gevolge van hare zwangerschap, dan scheen zij

zij dit, door het uitzigt van weldra moeder te zullen worden, gemakkelijker en blijmoediger te dragen. Zij was van eene kleine tengere ligchaamsgestalte, bleek van kleur, en had, zoo als ook in de voorgaande gevallen is waargenomen, een naar het *leucophlegmatische* hellend voorkomen.

Het was op den 15. october 1823 dat ik, in den loop van den namiddag, verzocht werd bij haar te komen. 's Avonds te vijf uren vloeide het water af. Hoewel ik, uitgenomen dat de verlossing te vroegtijdig was, alles in eenen natuurlijken toestand vond, en ik aan haar, bij eene slechts matig doorzettende arbeid, eene spoedige verlossing konde voorspellen, zoo had dit echter op de droefgeestige gemoedsgesteldheid, waarin zij vervallen was, geene de minste voordeelige uitwerking. Hare gewone opgeruimdheid en moed was voor altijd verloren. Ofschoon de vlagen niet zeer ernstig en toch buitengewoon vermoeijende en afmattende waren, zoo konde evenwel, bij de goede gesteldheid van het bekken en de toegeeflijkheid der zachte deelen van deze vrouw, dit achtmaands kind door die krachten nog wel uitgedreven worden. Zij verloste dan ook nog dienzelfden avond. Met de ontlasting der moederkoek ging het zoo voorspoedig niet. De vloeijing, ofschoon

geen *direct* gevaar aanbrengende, was meer dan gewoon, en zij ondervond, ook misschien hierdoor, en door de afmatting ten gevolge der verlossing, een hevig geruisch in de ooren, mij vragende of ik zulks ook niet hoorde. De baarmoeder trok zich niet geheel te zamen, bleef zeer naar de linkerzijde gedrongen, en was aldaar vrij hoog voelbaar. Nadat de vrouw zich eenigzins van hare vermoeidheid hersteld had, en terwijl zij eenige pijn in den buik gevoelde, deed ik onderzoek naar de nageboorte. De navelstreng, die zeer teer en dun was, hierbij een weinig spannende, dreigde af te zullen scheuren, waarom ik dit onderzoek staakte, en de zaak verder aan de natuur overliet. Ik bleef tot middernacht bij de kraamvrouw, en, toen ik haar verliet, was de moederkoek nog wel niet afgekomen, doch de vloeijing was opgehouden; evenwel was zij niet vrij van koorts.

In plaats van den lezer door een dagverhaal van alle onbeduidende kleinigheden, welke er gedurende de behandeling van deze lijderes voorvielen, te vermoeijen, zal ik liever aaneengeschakeld het wezenlijkste van dit geval trachten mede te deelen.

Ik vond dan, den volgenden morgen, de kraamvrouw weder in de koorts,

waar-

waarin ik haar had achtergelaten, en welke haar ook niet dan met den dood verlaten heeft. Dezelve was van een aanhoudend nalatenden aard, (*continua remittens*) waarbij zich echter telkens, doch op zeer onbestemde tijden, koude aanvallen, als die van eene tusschenpoozende koorts, voegden, zoodat men deze *accessen* van koude wel eenigermate uit dat oogpunt meende te moeten beschouwen, als of de *genius epidemicus* hieronder eene rol speelde. Derzelver ongelmatige *typus* moest echter iets anders doen vermoeden, want als in één wenk konde zich zulk een koude aanval opdoen, dat in den tijd van één minuut een ruim ontwikkelden pols in een haarfijn zamengetrokken, eene uiterlijk rustige houding in de onstuimigste bewegingen overgingen. In zulk een *acces* van koude werd eerst op den 8n. dag na de verlossing, onder hevige schuddingen van het ligchaam, de moederkoek uitgedreven, welke, ofschoon zeer kwalijk ruikende, door rotting nog niet veel aangedaan was. De *lochien* hadden in den beginne van de kraam gevloeid, en zich bij de intrede van het vertrek door een ongunstigen reuk gekenschetst. In de borsten was geene de minste werking, en zij schenen zelfs kleiner dan te voren. De vrouw lag meesttijds in een wegsmeltend

 zweet;

zweet, werd al zwakker en zwakker, droomde veel, en *delireerde* nu en dan. Twee dagen voor haren dood begon zij over pijnlijke scheuten in den buik te klagen, welke allengskens toenamen, zoodat eindelijk de pijn, welke van de diepte des bekkens uitging, zich vervolgens door den ganschen onderbuik uitstrekte. Aldus bereikte zij den elfden dag na hare bevalling, toen zij op den avond van dien dag, na mij (en dit getuige van de helderheid van haren geest) nog kort te voren antwoord op de aan haar gedane vragen gegeven te hebben, stierf.

Wegens den ongunstigen indruk, welken deze kraamvrouw, al spoedig na hare verlossing, weder op mij maakte, had ik desaangaande mijne gedachten aan haren geneesheer, met welken ik het eerst beschreven geval ook had waargenomen, te kennen gegeven. Zijn Ed. haar vervolgens ziende bevond ook weldra, dat hier wederom een onoverwinnelijke vijand te bestrijden was. Wij drongen er bij hare familie op aan, om een hoogleeraar in consult te hebben; hetgeen dan ook tot mijn bijzonder genoegen plaats had, en die ons vervolgens betuigde, met verwondering te zien hetgeen er gebeurde, en geen rationeel genezings-plan bij zoo vele tegenstrijdige verschijnselen te kunnen vormen.

De

De behandeling der lijderes bestond hoofdzakelijk in het toedienen van *emulsien* uit *amygd. dulc.*, *gumm. arabic.* en *syrup. alth.* Als men ontlasting noodig oordeelde, werd een clijsma geappliceerd, of een *linctus* voorgeschreven, uit *electuarium lenitivum*, *ol. amygd.* en *syrup. alth.* bestaande, of een *decoctum radic. alth.*, met *mann.*, *ol. amygd. dulc.* en *gumm. arabic.* Somtijds was dezelve echter wel eens wat te overvloedig. Haar spijs was zacht voedende, en bestond in rijst, beschuit met melk etc; haar drank gerstewater, thee, een amandeldrank en dergelijke. Toen echter hare krachten merkbaar begonnen af te nemen, en de *vitale indicatie* begon te *praedomineren*, werd haar, bij het gebruik van bouillon, een *decoctum cort. peruv.* toegediend. Daar de patiente na het gebruik hiervan meer spanning en pijn in den buik gevoelde, en er *diarrhé* ontstaan was, werd een pap over dezelve gelegen, en, ofschoon juist in dit geval het *post hoc* niet als het *propter hoc* behoeft aangemerkt te worden, daar het in deze ziekte niet vreemd is, dat zich op het onverwachts benaauwdheden en andere toevallen opdoen, zoo werd echter dit *decoctum* weder door eene *solutie* van de *salep* met de *gumm. arabic.* vervangen. De tong van de patiente, welke er steeds zeer beslagen had uitgezien, gaf wel aanleiding om eene *gas-*

tri-

trische complicatie te vermoeden, doch, daar men, door zeer zachte middelen, bestendig voor het zuiveren van den *alvus* had gezorgd, die zelfs wel eens te sterk was, stond dus dit verschijnsel daarmede in geene verhouding, want ook, in plaats dat, naar gelang der gemelde ontlasting der ingewanden, de tong een beter aanzien zoude verkrijgen, werd zij als gevlamd, door hier en daar het *epitelium* te verliezen, en op het laatst met groote *aphtae* bezet, waartegen een gewoon mengsel uit de *borax* en *syrup. violar.* werd voorgeschreven en geappliceerd.

Wanneer wij nu nog eens het beloop der zwangerschap nagaan, dan zien wij, dat dezelve, het gezegde *asthmatiek* toeval uitgenomen, niet ongunstig tot de achtste maand gevorderd was, waarop zich onverwacht, en zonder bekende oorzaak, de geboorte-arbeid openbaarde; dat de baarmoeder, zonder dat voorafgegane krachtsinspanning daarvan de oorzaak was, zich hierbij toch blijkbaar vermoeijend zamentrok, dit ook na de verlossing niet behoorlijk meer verrigtte, en daardoor de moederkoek achterbleef; dat de *lochien* in den beginne vloeiden, de aard derzelve ongunstig was, en naderhand geheel ophielden, en dat de borsten daarbij werkeloos bleven. Als wij voorts in overweging nemen de aanhoudende koorts, en den hoogst onregelmatigen *typus* der ziekte, als niet uit

de

de moeijelijkheid der verlossing haren oorsprong kunnende hebben, en welker onregelmatige gang en buitengewone verschijnselen voor het geoefendst praktisch oog zelfs raadselachtig en onverklaarbaar waren; als wij dit en nog andere dingen ons herinneren, — dan geloof ik, dat wij ook zonder de lijkopening, welke hier niet geoorloofd was, mogen besluiten, dat dit mede, doch anders gewijzigd, eene ziekte van den vorigen stempel was: Ik althans heb mij van den beginne af daarvoor gedeclareerd, en er mij zoo stellig van overtuigd gehouden, dat ik de uitkomst van het geval reeds vroeg voorspeld heb.

Er verliep intusschen niet veel tijds, dat er zich wederom een dergelijk geval in mijne praktijk opdeed.

Op den 29. november l. l., 's morgens te vijf ure, werd ik geroepen bij eene volsappige, welgevormde, jonge vrouw, tenger, en blozende van kleur, welke, voor de eerste maal zwanger, en van eene zeer zachte, toegeeflijke vezel voorzien, eene bestendige gezondheid had mogen genieten. Hare zwangerschap had zij naar wensch tot aan de negende maand gebragt, toen haar man mij, op bovengenoemden tijd, kwam zeggen, dat zijner vrouw, zonder voor-

voorafgegane aanleidende oorzaak, veel water was afgeloopen; dat zij nogtans geen pijn gevoelde, maar dat hij zich, als niet gewoon met zulke verschijnselen, hierover eenigzins ongerust maakte, en mij deswegens verzocht, haar een bezoek te komen geven. Bij mijne komst aldaar vond ik de vrouw in eene rustige, welgemoede stemming, zonder weeën; weshalve ik het niet noodzakelijk oordeelde, haar voor als nog met eenig onderzoek lastig te vallen. Ik verliet haar, belovende, in den loop van den morgen terug te zullen komen. Intusschen had zij eenige pijn gekregen, zoodat ik bij mijn volgende bezoek, zijnde circa tien ure, den mond der baarmoeder reeds op de helft geopend vond, waardoor het hoofd des kinds niet onduidelijk werd opgemerkt. Door geringe persingen werd vervolgens het overig gedeelte van den mond der baarmoeder, binnen weinige oogenblikken, geheel ontwikkeld, waarbij het hoofd des kinds op den bodem van het zeer welgemaakte bekken te staan kwam, zijnde aldaar beweeglijk, met het achterhoofd tegen de regter nederdalende tak van het schaambeen, en dus in de tweede der natuurlijk regelmatige hoofdliggingen, voelbaar. In de school van het praktisch verloskundig leven geleerd hebbende, niet te veel te beloven, viel het mij echter bij deze toedragt der zaken, als

hier-

hiernaar gevraagd wordende, moeijelijk mij te onthouden van eene gunstige voorzegging, ten opzigte van den duur der verlossing. Slechts eene geringe inspanning was er noodig, en het kind zoude geboren zijn. Doch in gevallen van dezen aard leert men, nog meer dan in eenig ander, voorzichtig te zijn omtrent het doen van gunstige voorspellingen; en zoo immer, dan was het hier, dat ik mij in mijne verwachting niet weinig te leur zag gesteld. Ik vleide mij met het uitzigt op slechts eenige goede weeën; doch te vergeefsch zat ik nog den ganschen nacht hierop te wachten. De baarmoeder scheen, als het ware, zonder voorafgegane arbeid, toch vermoeid, en niet in het bezit van hare, anders verbazing-verwekkende, krachten. Hetgeen ik gedurende den nacht waarnam was, dat de barende, van tijd tot tijd, door koude trillingen over haar ligchaam aangedaan werd, en nu en dan neiging tot braken gevoelde. Dit duurde echter niet lang, en hinderde haar slechts voor die oogenblikken, voornamelijk de trillingen; ook viel het braken haar niet zeer lastig: Overigens bragt zij den nacht, zonder dat er zich anders eenig onrustverwekkend verschijnsel opdeed, vrijwel door. Pijn hinderde haar niet, zoo dat zij nu en dan over de kamer

mer verkoos te wandelen, en schertsende was, waar zij het te pas konde brengen.

Aldus was de morgen wederom aangebroken, en de dag voor een gedeelte voorbij gegaan, toen ik in de aanwending der tang een hulpmiddel voor de ontoereikende natuurkrachten meende te moeten zoeken. Niet zoo zeer uit vrees, dat men mij eenmaal, bij een langer uitstel, beschuldigen zoude, de vrouw te lang hulpeloos te hebben laten liggen; evenmin door zucht tot *operéren* gedreven; maar uit praktische overtuiging, besloot ik hiertoe: En nadat ik de tang (zijnde dezelve die van Professor VON SIEBOLD, waarvan ik mij steeds in die gevallen, waarin ik derzelver aanwending noodig acht, bedien) had aangelegd, raakten de handvatsels elkander, een bewijs, dat het hoofd des kinds zeer klein was. De aanwezigheid van het werktuig in de scheede scheen de zamentrekkingen der baarmoeder eenigermate op te wekken, zoodat het mij nu, bij de toegeeflijkheid der vezels dezer vrouw, zeer gemakkelijk viel, deze verlossing, door eenige slechts geringe pogingen, kunstmatig, en in weinige oogenblikken ten einde te brengen. Het kind was schijndood, doch kwam, na de aanwending van opwekkende middelen, spoedig we-

der

der bij, gaf door een bestendig gekreun eenen pijnlijken toestand te kennen, werd *convulsief*, en stierf op den derden dag na deszelfs geboorte. Na den uittogt van het kind gevoelde deze vrouw zich wel verligt, doch genoot die ware verkwikkelijke rust niet, welke andere vrouwen, na verlost te zijn, genieten mogen. Zij bleef, niettegenstaande zij genoegzamen tijd gehad had om zich te herstellen, nog buitengewoon vermoeid, rust- en magteloos. Deze magteloosheid verschilde veel van dien vermoeiden staat, welken men bij vrouwen, na eene zware en langdurige verlossing, gewoon is op te merken, en voor welke eenige oogenblikken van rust zoo genoegelijk zijn, en als het ware herleving te weeg brengen. In dit geval bleef die rustelooze en vermoeide toestand voortduren, iets, hetgeen ik bij de andere voorwerpen mijner waarnemingen ook, als bestendig aanwezig, opmerkte. Het was als of er een plotseling wegzinken van levenskrachten bij haar plaats vond. Met de nageboorte viel er niets buitengewoons voor, dewijl dezelve, niet lang na den uittogt des kinds, met weinig of geene moeite door mij weggenomen konde worden. Vloeijing was er niet; en na de kraamvrouw, zoo als gewoonlijk, in een sluitlaken gespeld, en in eene reinere en ver-

warmde legerstede te hebben overgebragt, was deze verlossing als volkomen afgeloopen te beschouwen.

De bloedverwanten en verdere betrekkingen der kraamvrouw verheugden zich nu zeer over den gelukkigen afloop der verlossing; doch, helaas! een heimelijke vijand was reeds in stilte werkzaam, om zich langs sluipwegen van zijnen buit te verzekeren. Het volgende gedeelte van den dag bragt zij nog zonder slaap door, nu en dan door walging en looze brakingen lastig gevallen; overigens meende zij zich redelijk wel te bevinden.

'sNachts tusschen den 30en November en 1en December, was zij onrustig, droomende, als met verschijning van beelden voor het gezigt.

Den volgenden dag had zij gevoel van loomheid door de leden, en ontlasting van eene zwartachtige lijmige stof, welke zij met de *urin*, wel niet onwillekeurig, maar uit vrees voor vele beweging, uit gevoel van matheid voortspruitende, in het bed liet loopen. Voorts was zij zeer helder van geest, en had een goeden ontwikkelden, doch sneller dan natuurlijken pols. 's Avonds haar weder bezoekende, ontdekte ik, bij eene anders schijnbaar goede gesteldheid van deze doodelijk ziek zijnde vrouw, eene onregelmatige, nu en dan *inter-*

termitterende pols; de kraamzuivering vloeide zeer gering, en de borsten waren nog slap gebleven; daarenboven kwamen mij haar blik en *decubitus* verdacht voor. Ofschoon vermoeid, konde zij den slaap niet vatten, terwijl gezegde neiging tot braken steeds bleef voortduren. Van dit oogenblik af was het bij mij zeker, dat niets in staat zoude zijn, om deze lijderes van een gewissen dood te redden. Ik verzweeg daarom nu ook aan hare naastbestaanden den zorgelijken toestand niet, waarin zij mij voorkwam, zich te bevinden, en vervoegde mij bij haren geneesheer, om zijn Ed. te kennen te geven, welk eenen ongunstigen indruk de lijderes op mij had gemaakt, en waarvoor ik de ziekte hield. Deze had haar nog kort vóór mij bezocht, en zeide mij, haar wel in *febrile* beweging, doch juist niet dat zorgelijke in haren toestand gevonden te hebben; weshalve aan zijn Ed. het berigt, dat ik omtrent de zaak gaf, onverwacht voorkwam.

Op onze bijeenkomst van den volgenden dag, zijnde den 2en december, hoorden en zagen wij het volgende.

De kraamvrouw had, den verloopenen nacht, woelig geweest, en zich niet aan den slaap durven toevertrouwen, uithoofde van

reeds genoemde beelden-verschijnsels. Er ontstonden neusbloeding en *diarrhé*; de borsten, zoo niet slapper dan te voren, bleven even ledig, en met de *lochien* was het nog hetzelfde: Overigens was zij helder van geest, sprak met ons, als iemand, die zich slechts een weinig ongesteld meent te gevoelen, klaagde niet over pijn, doch steeds over groote vermoeidheid.

Het ontging nu ook niet aan het oog van haren geneesheer, dat er iets buitengewoons bij deze patiente omging, waarvoor, afgescheiden van de verlossing, ook eene buitengewone oorzaak moest bestaan, die aan hem nog zeer duister voorkwam; en geen wonder, want niemand, welke deze ziekte uit derzelver beschrijving noch beschouwing kent, zal zich een denkbeeld kunnen maken van het raadselachtige en dubbelzinnige der verschijnselen, welke hierbij opgemerkt worden; terwijl hij, welke in de gelegenheid is geweest, dezelve herhaalde malen te zien, geene zwarigheid maakt, dit buitengewoon natuurverschijnsel op de groote lijst dier dingen te plaatsen, welke voor het beperkt menschenverstand nog omsluijerd zijn gebleven, en misschien wel altijd zullen blijven.

Er werd eene bijeenkomst met een hoog-

leer-

leeraar aan de betrekkingen der kraamvrouw voorgesteld, hetgeen werd toegestaan; en nog dien zelfden avond zagen wij met elkander de lijderes. Ofschoon zij koorts en een' onregelmatigen en snellen pols had, bleef zij echter bestendig bij het gezegde, zich *vrij wel* te bevinden, en nergens pijn te gevoelen. De buik, meende zij, was ten gevolge van het braken, waardoor zij was lastig gevallen geworden, gevoeliger, bij het aanraken echter niet pijnlijk. Met de borsten en *lochien* was het nog even eens gesteld als te voren. De behandeling bepaalde zich eenvoudig tot het toedienen van eene *emulsio amygd. dulc. cum pulv. gumm arabic*, waarin vervolgens ook geene verandering van aanbelang gemaakt werd.

Toen wij den volgende morgen de patiente weder bezochten, had zij eene belangrijke neusbloeding, welke, zij zeide, dat haar zeer verligtte; de pols was weeker, regelmatiger, en deszelfs diameter meer ontwikkeld; de tong was en bleef eene *saburrale* gesteldheid aanduiden, terwijl de *diarrhé* ook voortduurde: Overigens scheen haar toestand inderdaad gunstiger, behalve dat de afneming van hare ligchaamskrachten met verhaasten tred voortging, waarbij de geest steeds zeer helder en werkzaam bleef, niet zelden met groote gelatenheid

en kalmte het gesprek op den dood en de onsterfelijkheid brengende.

'sAvonds had zij weder verheffing van koorts, en de nacht, welke er op volgde, was onrustig. Den volgenden dag was alles in eene meer bedaarde stemming. De neusbloeding en *diarrhé* verlieten haar slechts om weder terug te komen, en, ofschoon men in den beginne wel eenigermate verleid had kunnen worden, om deze verschijnselen als heilzame pogingen der natuur te beschouwen, ten einde hierdoor het schadelijke uit te werpen, zoo kenschetsten zij hier veeleer het onbestendige en onregelmatige karakter van dezen ziektevorm; waarom dan ook van dezelve niet veel goeds te verwachten was. Dat bij die groote ligchaams-zwakte, op het laatst, de ontlasting haar onwillekeurig afliep, zal naauwelijks behoeven aangemerkt te worden. Zij gevoelde hierbij echter niet de minste pijn; doch de levenskrachten zonken eindelijk zoo blijkbaar, van oogenblik tot oogenblik, weg, dat weldra het ligchaam de indrukken der ziel niet meer konde opnemen, noch ten uitvoer brengen, en deze, reeds op den 5den December, 's avonds, zijnde den zevenden dag na hare bevalling, op eene anders wezenlijk benijdenswaardige wijze, den werkeloozen stofklomp ontvlood.

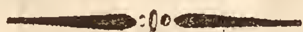
Daar

Daar ook weder het beloop dezer ziekte aan derzelver waarnemers veel raadselachtigs had opgeleverd, zoo konde men alleen door het ontleedmes een meerder licht verwachten van hetgeen, dat hieromtrent duister was gebleven. Ik drong daarom dan ook bij hare betrekkingen op de lijkopening aan, en mijn verzoek werd volgaarne ingewilligd. Profr. SANDIFORT wilde mij de eer wel aandoen, benevens haren geneesheer, hierbij te assisteren. Zie hier hetgeen dezelve opleverde.

Na de buikholte geopend te hebben, vonden wij in dezelve eene zekere hoeveelheid *purulent* vòcht. De maag en het *intestinum jenunum* waren door lucht en drank uitgezet. Van de dunne darmen was het *intestinum ileum* oppervlakkig als ingespoten, aan de ingewanden in den omtrek vastgekleefd, en met *lympha exsudativa* overtogen; doorgesneden zijnde, was aan derzelver binnenste oppervlakte geen het minste spoor van ontsteking te ontdekken; de *tunica interna* was zelfs witter van kleur als gewoonlijk, overigens gezond, en met niet veel slijm bezet. Van de dikke darmen was het *intestinum coecum* naauwelijks, het *colon transversum* een weinig meer, doch het *intestinum rectum*, als zoo in de nabijheid gelegen van die deelen, welke zulk

eene aanmerkelijk ziekelijke verandering ondergaan hadden, volstrekt door geene ontsteking aangedaan. In het *mesenterium*, ter plaatse van het *intestinum jejunum*, was eene *veneuse congestie*, die gemakkelijk van de overige ontsteking te onderscheiden was, zigtbaar. Na, door het opligten der ingewanden, den toegang tot de bekkenholte gemakkelijker te hebben gemaakt, zagen wij de baarmoeder natuurlijk te zamen getrokken, doch zeer week bij het aanraken, en van buiten geen het minste spoor van ontsteking of andere ziekelijke aandoening aanduidende. Had in het eerste door mij waargenomen geval de bodem der baarmoeder vooral geleden, hier zagen wij, na dit orgaan uit zijne plaats weggenomen te hebben, de mond zoodanig in *putrefactie* overgegaan, dat het veeleer geleek eene loodkleurige papachtige massa, welke bijna door den druk der vingeren smolt, dan het anders uit zulke vaste vezels bestaande *ostium uteri*. Na de baarmoeder door eene langwerpige snede geopend te hebben, scheen het *membrana uteri mucosa* dikker als gewoonlijk, loodkleurig, en daar, waar de moederkoek was aangehecht geweest, waren de geputresceerde punten dieper in de zelfstandigheid der baarmoeder ingedrongen. Dit had echter zoo zeer geene plaats in het overige gedeelte van dit inge-

gewand. Het loodkleurig *pigment*, waarmede de binnenste oppervlakte van de baarmoeder bedekt was, zette zich ook voort door derzelver mond, en verspreide zich over de geheele oppervlakte der scheede, waarin bij de verlossing het hoofd des kinds zeer lang getoefd had. In den hals der baarmoeder was nog eene vuile zweer op te merken, zonder evenwel aan deszelfs omtrek eenigen schijn van ontsteking aan te bieden (9).

Eene maand na het voorgaande geval, had ik weder een ander, na welks vermelding ik voor altijd hoop verschoond te blijven van de onaangename gelegenheden, welke mij in staat mogten stellen, om immer zulke waarnemingen te kunnen mededeelen.

Na de vermelde gebeurtenissen konde het niet anders, of het aanschouwen van iedere vrouw, bij welke ik slechts eenig teeken opmerkte, hetgeen ik, of reeds bij de andere waargenomen had, of nog in mijne verbeelding voor het bestaan der ziekte pleitte, moest bij mij het denkbeeld aan die ongesteldheid der baarmoeder opwekken. Daar ik nu in dit geval een zamenloop van dreigende teekenen meende te bespeuren, zoo konde ik mijne vrees voor een grooten aanleg bij deze

 vrouw

vrouw tot de hier voren beschreven noodlottige ziekte niet verzwijgen, en veroorloofde mij dan ook *a priori* eene ongunstige voorzegging deswegens aan meerdere en mindere betrekkingen van deze zwangere, waaromtrent ik mij gaarne bedrogen had gezien, en bij eenen goeden afloop van zaken liever beschuldigingen had ondergaan over de onrust, welke ik te weeg gebragt had, dan dat mijne opgevatte meening met die geduchte uitkomst achtervolgd ware geworden.

Mogt iemand nu naar eenige karakteristieke kenteekenen vragen, welke mij in dit geval aanleiding hebben gegeven, om bij deze vrouw met zooveel gronds, als nader blijken zal, vrees voor de *praedispositie* tot deze ziekte te voeden; nog minder dan Profr. BOER zou ik het wagen, hiervan een éénige, als het bestaan der ziekte stellig kenschetsende, op te geven. Ik zal hier slechts aanmerken, dat hare *specifique* kleur, veel overeenkomst hebbende met die, welke men bij kanker-lijderessen waarneemt, het eerst bij mij dat vermoeden deed ontstaan; dat klachten over een gevoel van groote vermoeidheid en pijn in de lendenen en in den omtrek der eijernesten steeds aanwezig waren en de verlossing voorafgingen, en dat, na zich, reeds eenige avonden-

den te voren, die pijn op eene vrij ernstige wijze had doen gevoelen, gepaard met convulsieve bewegingen, peeshuppeling (*subsultus tendinum*) en bezwijming, eindelijk in dit zoo ligt aandoenlijk gestel die ongeregelde bewegingen in de ware geboorte-arbeid overgingen. Het was in den nacht van den 27en op den 28en December, toen ik, circa twee uren in den morgenstond, bij haar geroepen werd, en ik na het gewone onderzoek de voorspelling konde doen, dat de verlossing voortgang zoude hebben, ofschoon de mond der baarmoeder nog maar ter grootte van den top des kleinen vingers geopend was. Het hoofd zat in eene goede plaatsing voor.

Geheel vervuld met het denkbeeld aan deze verschrikkelijke ziekte, ging ik nu zeer naauwkeurig alles na, of ik uit het beloop dezer verlossing ook nog meer zekerheid tot derzelver bestaan konde afleiden, of liever iets ontdekken, dat mij van het denkbeeld daaraan zoude terug brengen. De verschijnselen echter, welke ik ook weder hierbij waarnam, versterkten in mij maar al te zeer het treurig vermoeden van de aanwezigheid derzelve. Bij de barende, hoe moedig, geduldig en lijdzaam ook, merkte ik, als bestendig aanwezig, eene ziekelijk verhoogde werking van het zenuwgestel

op

op. Gemelde peeshuppeling en zenuwtrekkingen bleven haar bij, en zij viel ook wel in onmagt. Dit laatste duurde telkens slechts voor weinige oogenblikken, dewijl zij spoedig weder, op eene onaangename wijze, door pijn uit dien toestand werd opgewekt, terwijl de beide eersten zich bestendig in eene hevige vlaag oplosten. De weeën begonnen elkander al spoedig en spoediger te vervangen, zoodat het mij niet weinig verraste, bij een volgend onderzoek den mond der baarmoeder reeds ter grootte van den omtrek van een gulden verwijd te vinden. De vliezen waren nog niet door denzelven heengedrongen, doch begonnen dit niet lang daarna te doen, en, ofschoon de ontwikkeling van den baarmoedermond daarbij anders meer *dynamisch* dan *mechanisch* geschiedt, zoo stond echter deze verrigting alhier in eene omgekeerde rede. De tusschenpoozen der weeën waren gering, en de bodem der baarmoeder verkeerde bijna in eenen aanhoudenden staat van spanning, zoodat nu, binnen weinige oogenblikken, eene groote vochtblaas gevormd was; dezelve drong al meer en meer naar beneden, sprong, en ontlaste eene groote hoeveelheid waters, waarna de barende verligting gevoelde, doch voor korten tijd; de baarmoeder trok zich nu weder als *convulsief* te zamen, en

liet

liet het ligchaam geene rust om zich te herstellen, waarbij het kind met zoo veel geweld naar beneden werd geperst, dat ik hetzelve eenigermate in zijne vaart terug houden, en verder dáárop bedacht moest zijn, hetgeen bij het bestuur eener haastige en te zeer spoedende verlossing vereischt wordt. Onder eene mengeling van ziels- en ligchaams-aandoeningen, als onrust, angst en vrees, brakingen, winden-loozen en schreeuwen, werd nu het voortbrengsel der bevruchting in en door de gespannen teeldeelen gedreven, welks geweldadigen voortgang, zoo als aangemerkt is, ik, zooveel dit hierbij geschieden kon en mogt, moest beteugelen. Nimmer bestuurde ik eene verlossing, waarna zoo weinig vloeijing volgde, als deze. Na eenige rust trok zich de baarmoeder nog eens sterk te zamen, en de nageboorte werd uitgedreven.

Na de *expulsie* hiervan bleef de baarmoeder vrij hoog boven het *pubis* voelbaar. Het kindje zag er zeer gezond uit en was wel gevormd, alleen de stem was zwak, en het scheen geene meerdere vereischte tot een langer bestaan noodig gehad te hebben, dan dat het nog eene maand in de schoot hárer moeder was opgekweekt geworden; doch was deze te vroegtijdige bevalling (reeds als het uit-

werk-

werksel der aanwezig zijnde ziekte te beschouwen) voor de laatste een noodlottig voorteeken, niet minder was dezelve hier voor de oorzaak te houden, waardoor het eerste zoo spoedig weder tot deszelfs oorsprong terug keerde; want reeds des avonds overleed het kind.

Daar de kraamvrouw gedurende het beloop van den dag hetzelve bestendig in hare nabijheid verkoos te hebben, aan welke moederlijke begeerte men geen tegenstand konde bieden, om nog grooter kwaad voor te komen, zoo werd toch hare gevoelige ziel, door het denkbeeld aan het verlies van dit met zoo veel smart verkregen pand, zeer in beweging gezet. Die dag werd, ten gevolge van dit alles, onder zielsaandoeningen doorgebragt, waarbij de gevolgen van de inspanning ter verlossing zich deden gevoelen, benevens een gevoel van vermoeidheid, welke door geen slaap werd hersteld. Dat hier dus koortsachtige bewegingen plaats hadden, zal niemand bevreemden; ook was hier nog, als de uitwerking van het schreeuwen, hetgeen bij de verarbeiding der weeën had plaats gehad, en waartoe niet minder de droefheid het hare bijdroeg, eene spoedig weder bedarende keelpijn op te merken.

Den

Den 29^{n}. Ofschoon de kraamvrouw dezen dag in een schijnbaar vrij goeden toestand had doorgebragt, kwamen er 's avonds verheffing van koorts, dorst, ligte *delirium*, en intermissien in den snellen en grooten pols. De baarmoeder begon zich weder met regelmatige tusschenpoosen zamen te trekken, even als of er nog een kind moest komen; hierdoor werd de kraamvrouw een groot gedeelte van den nacht gekweld; de *lochien* vloeiden daarbij weinig of niet; de baarmoedermond was zeer gevoelig bij het aanraken, en de borsten ondergingen volstrekt geene verandering. Bij het gebruik eener *emulsie* werden lavementen gezet uit een *decoct. semin. lini* en *ol. ejusd*, waarna ontlasting van harde *faeces* en vermindering van pijn volgde.

30ste Remissie van koorts; de vlagen waren bedaard en de pols minder ras en kleiner. Met een wegsmeltend zweet ging zigtbare afneming van krachten gepaard, waarbij het aangezigt inviel. Ook was de buik, vooral in de schaamstreek, pijnlijk bij de betasting; dezelve werd gepapt. 's Avonds geweldige verheffing van koorts; nu en dan huivering; een niet te beschrijven gevoel van vermoeidheid; geene klachten over eenige pijn, dan bij het aanraken van den buik; hijgende krampachtige

adem-

ademhaling, benaauwheden en brakingen van eene groene stof.

Als een bij deze ziekte niet ongewoon verschijnsel vertoonden zich hier en daar brandvlekken, welke vooral de armen innamen, en op andere plaatsen het voorkomen van *petechien* hadden. Tegen middernacht werd zij door de hevigste krampachtige toevallen van het geheele ligchaam aangevallen, waarbij, gelijk in *tetanus*, de ruggegraat soms achterover gekromd werd. Zoo schrikverwekkende de aanwezigheid derzelve voor de aanschouwers was, zoo kalm waren de tusschenpoosen, die men hierbij waarnam; zij sprak alsdan weder met veel tegenwoordigheid van geest en bedaardheid tot ons. Ofschoon wij en ook zij, bij ieder nieuwen aanval, dien men terug verwachtte, niet anders konden denken, of het zoude ook voor haar het laatste zijn, zoo hielden echter deze toevallen, na de lijderes eenigen tijd op het wreedst gefolterd te hebben, volkomen op.

Eene remissie van alle toevallen trad 's morgens in, en zij scheen zich zeer te herstellen, zoodat zelfs hare betrekkingen door dezen bedriegelijken toestand eenigermate misleid werden; doch, helaas! het was dat hoogst bedriegelijk gevoel van verligting, hetgeen men ook ge-

woon

woon is op te merken bij een welhaast doodend *gangreen*. Spoedig maakten dan ook die hoopvolle oogenblikken voor de grootste droefheid plaats. Met vernieuwde woede en op het onverwachtst stak weder eene koorts op; genoemde brandvlekken waren in nog grooteren omtrek op de armen zigtbaar; het gelaat zonk hoe langer hoe meer in, en, nadat deze aanval slechts kort, doch nog hevig, het ligchaam geschokt had, stierf de lijderesse reeds 's middags, ongeveer drie ure, toen alle geweld der ziekte opgehouden had, zacht, en met de meeste tegenwoordigheid van geest. Ook in dit geval werd mij de lijkopening vergund, en het was mij niet onverschillig dezelve weder te mogen doen in tegenwoordigheid van Profr. SANDIFORT, en den geneesheer der lijderesse, op wier getuigenis en gezag ik mij dus in deze mag beroepen.

Het bleek toen, dat het ligchaam hier en daar met *petechien* bedekt was; de onderste ledematen waren door groote roode brandvlekken als gevlamd; de bekleedselen van de buik waren loodkleurig, en de buik zelf zeer opgezwollen. Nadat ik die bekleedselen en de spieren doorgesneden had, bleek het, dat deze loodkleur zich alleen tot de eerstgenoemde bepaalde, daar de spieren eene zeer schoone roo-

de kleur hadden behouden. Het buikvlies leverde geene bewijzen van ontsteking op; de dunne en dikke darmen waren zeer door lucht uitgezet, echter niet ontstoken; ook was er volstrekt geen spoor van uitgezweet *lympha plastica* in de buik- en bekkenholte te ontdekken; doch de buikholte bevatte wel eene hoeveelheid van nagenoeg 14 of 15 onzen bloedachtig vocht, hetgeen een weinig lijmig was, en bijtende voor de huid van de daarmede in aanraking gebragte hand; de baarmoeder was wel viermaal zoo groot van omtrek, als in het vorig vermelde geval, nog in het groote bekken gelegen, en op het gevoel deegachtig; het linkereijernest was grooter dan gewoonlijk en week; de falloppiaansche buis ook grooter dan gewoonlijk en opgezwollen; het regter eijernest overtrof ook drie of vier maal deszelfs gewoon volumen, was insgelijks week, had eene kleur gelijk aan die van de milt, en, na daarvan het uitwendig vlies met de punt van het ontleed-mesje doorgesneden te hebben, vloeide de inwendige zelfstandigheid weg, gelijk aan die van eene ontbondene of tot bederf overgegane milt; eveneens was het met de falloppiaansche buis gesteld, dezelve was opgezet, week, en had eene kleur als *gecarboniseerd* bloed; de franjes waren ook

zeer

zeer opgezet, als ook de zaadvaten van deze zijde, door het daarin bevatte bloed, buitengewoon opgezwollen.

De baarmoeder uit hare plaats weggenomen zijnde, vonden wij den mond en hals derzelve nog meer dan in eenig ander der voorgaande gevallen door *putrefactie* aangedaan; de lippen der mond waren als in franjes overgegaan, de eene meer dan de andere; de hals en mond waren van eene donkerblaauwe kleur, en zoo ontaard, dat derzelver substantie ook het meest met een door bederf opgeloste milt overeenkwam. Na eene langwerpige doorsnede der baarmoeder zagen wij, dat de inwendige oppervlakte derzelve ook hier weder die meer vermelde zwartachtig blaauwe kleur had; de dikte van de wanden was zoo als gewoonlijk, behalve dat men hier ook weder eenig verschil opmerkte, ter plaatse van den bodem der baarmoeder, voornamelijk daar, waar de moederkoek was aangehecht geweest, alwaar de *putrefactie* wat dieper was ingedrongen. De inwendige oppervlakte van de scheede scheen niet aangedaan te zijn (10).

AANTEEKENINGEN

OP HET VOORGAANDE.

(1). Dat deze ziekte reeds vele jaren telt, en slechts als ongekend hare plaats op de lijst der ontelbare gebreken, van het menschelijk ligchaam in het algemeen, en van die der vrouwen in het bijzonder, heeft opengelaten, blijkt, mijns inziens, ook duidelijk uit de volgende regelen, genomen uit het werk van GULIELMUS BALLONIUS. Opera ommia medica, tom. quart. pag. 330 *Venetiis* 1736.

Daar ter plaatse wordt HIPPOCRATES verdedigd tegen den aanval van GALENUS, inhoudende, dat eerstgenoemde op de leer van den pols geen acht geslagen, of dezelve in het geheel niet gekend zoude hebben. Onder meer andere bewijzen, hier aangevoerd, welke aan HIPPOCRATES ook in dit opzigt den zoo verdienden lof toebrengen, toont BALLONIUS, behalve uit andere verschijnselen, echter voornamelijk ook uit de beschrijving van den pols, den toestand, waarin sommige kraamvrouwen zich bevinden, en waarover straks nader zal gehandeld worden, zeer duidelijk aan, zonder evenwel, zoo het

het schijnt, bekend te zijn geweest met de daarmede gepaard gaande ziekelijke aandoening der baarmoeder.

„ Nihil frequentius observamus in Enixis male decumbentibus, quam tales pulsuum ataxias, ex pari magisterio naturae in morbum, et morbi in naturam, quae modo vincit, modo vincitur. Pulsus debilis, mox vehemens, creber, mox tardus, modo concitatus, modo remissus. Tanta in malignis introducitur inaequalitas, ut *Fernelius* in genere describit pulsus malignarum febrium, quae ex essentia tales sunt. In puerperis infinita varietas acutorum. Nihil magis infidum, nihil pestilentius genus putredinis; inexplicabiles succorum mixturae praedominantur. Dum res in tuto esse videntur, nonnullae derepente animam exhalant, praesertim si initio quidpiam latuerit, ut alvi profluvium incoctile, graveolens, saniosum, et extrema lassitudo associetur, et dolor catocho modo visceribus, insederit. Tales expirant, latenter, et colloquentes. Dum *Jaderae* in *Illyricis* medicinam facerem, nobilissima Matrona Comitissa *Lazisia Veronencis* XXV. annorum; quae enupserat nobili Centurioni sub venetis vexillis merenti, ex partu faemellae mortifere jacebat. Inveni sexta morbi die, maligno algore totam perfrigeratam, cum pestifero alvi profluvio, et pulsuum proteiformi inaequalitate. Praeceps cubiculo me proripui, totus horrore concussus, cum infallibili mortis prognostico, quae in sequentem noctem sequuta est, reclamantibus domesticis confisis externa nobilissimae feminae alacrita-

te, lenocinante floridissima aetate, et fugaci accidentium remissione.

„ Hujusmodi remissiones cito occidunt ex Hipp. „ in Coac.

„ Si alvus non sistatur derepente moritur. Hipp. „ de Morb. Mulier.

„ Hic morbus periculosissimus et medendi methodus aegre ab adstantibus admittitur. Sauvages Nosol. meth.

(2). Het lijdt bij mij geen twijfel, of de weersgesteldheid van de verloopene herfst en winter heeft op zwangere en kraamvrouwen grooten invloed uitgeoefend. Volgens getuigenis van geloofwaardige geneesheeren weet ik, dat er, gedurende dezelve, hier ter stede een getal miskramen heeft plaats gehad, dat der voorgaande jaren verre overtreffende. Profr. PFLUG verhaalde mij ook, als iets, hetgeen aan zijn Ed. opmerkelijk was voorgekomen, dat zich verscheidene niet zwangere vrouwen met eene *passive* bloedvloeijing uit de baarmoeder onder zijne behandeling hadden bevonden, die met moeite, en dan nog maar voor een zekeren tijd, door de gewone en minder gewone middelen, zoo als het *Saccharum Saturni*, voor beteugeling was vatbaar geweest; hierbij nu kan ik ook mijne eigene ondervinding tot bewijs inroepen. Behalve de door mij waargenomene, en hier nader te vermeldene gevallen, welke in October, November en December 1823 voorvielen, verloor ik (na eene niet ongelukkige praktijk van ruim zeven jaren, waarin mij slechts

slechts ééne vrouw, weinige dagen na de verlossing, ontviel,) nog twee andere vrouwen aan eene niet te overwinnen werkeloosheid der baarmoeder na de verlossing: Of ook hier de ziekelijke toestand, door Profr. BOER beschreven, werkzaam geweest zij, is mij een raadsel, wijl de lijkopening in deze gevallen niet geschied is. Doch er zijn ook buiten mijne praktijk, ofschoon zich bij opvolging de meeste sterfgevallen tot dezelve bepaalden, nog al kraamvrouwen gestorven, en het meerderdeel derzelve waarschijnlijk aan gelijken ziekelijken toestand; onder anderen is mij nog een geval bekend, waarin een zeer geacht geneesheer, aan wien de *putrefactie* van de baarmoeder en derzelver verschijnselen, in zoo verre die te kennen zijn, niet vreemd waren, eenen vroedmeester daarop oplettend maakte, en hem den treurigen afloop daarvan voorspelde: De kraamvrouw stierf, en de lijkopening bevestigde het door den geneesheer opgevat vermoeden. Ik weet ook, dat in den loop van dit jaar, te *Rolde* in *Drenthe*, vijf, zoo niet meer, kraamvrouwen aan deze ziekte geſtorven zijn. En zouden vele vroegere sterfgevallen van kraamvrouwen, aan dezen of genen mijner ambtgenoten ook te beurt gevallen, vooral die in het jaar 1821 plaats hadden, niet insgelijks geweest zijn de gevolgen van eene dergelijke *genius epidemicus* of *constitutio stationaria?*

Wanneer men verder bij dit alles zijne aandacht nog vestigt op de veelvuldige berigten van sterfgevallen onder kraamvrouwen, in verschillende nieuwspapieren geplaatst, dan zal ons zulks nog meer in het door mij hier boven aangevoerde denk-

 beeld

beeld versterken; en, ofschoon het, volgens de meeste berigten desaangaande, zenuwziekte, kortstondige, minder en meerder hevige ziekte, of iets dergelijks was, waaraan de vrouwen overleden waren, zoo komt het mij echter niet onwaarschijnlijk voor, dat in het verloopene jaar ook op andere plaatsen kraamvrouwen onder de hier beschrevene ziekte bezweken zijn, van welker dood, bij sommigen welligt ook zoo weinig verwacht, de geneesheer misschien nog te vergeefs naar de oorzaak zoekt. Het ontleedmes alleen zoude hem de oorzaak hebben doen ontdekken.

Opmerkelijk is hetgeen Dr. KLAATSCH, zie Journal der praktische heilkunde von C. W. HUFELAND, 1823. 2' st. pag. 48, hieromtrent zegt. Men vindt aldaar eene aanhaling en kleine uitwijding over deze ziekte door bovengemelden schrijver, bij gelegenheid dat hij, over de *noma* bij kinderen sprekende, de *putrefactie* van de baarmoeder en de verweeking van den bodem der maag bij kinderen als *analoge* ongesteldheden bijbrengt. Deze geneesheer zegt, dat een reizende arts zich niet lang aan de *Weener* hooge school zal behoeven op te houden, om deze ziekte meermalen te zien, terwijl hij dezelve te vergeefs in andere groote verloskundige inrigtingen zoude zoeken.

(3). Profr. BOER spreekt op meer dan eene plaats van een *antimoniaal* poeder, aan hetwelk hij eene ongemeene kracht toeschrijft ter bestrijding der kraamkoorts. Het gebruik van hetzelve zoude eene verwonderlijke en alle verwachting te boven gegane uitwerking gehad hebben bij eene schier hoopeloo-

ze

ze kraamvrouw. Van dit middel zegt hij, dat hetzelve, in handen van een geschikten arts, de meeste gevallen geneest, immers zoo lang bij kraamvrouwen nog geene inwendige deelen tot bederf zijn overgegaan, en nog geene *metastasis* plaats heeft, of reeds in zoo verre heeft plaats gehad, dat de wederopslorping daarvan tot de onmogelijkheden in de natuur behoort. Tot herstelling van verhinderde *menses* en teruggeslagen *lochien*, bij krampachtige naweeën en gestoorde afscheiding van melk in de borsten, als ook in vele andere langdurige ongesteldheden der baarmoeder, zoude hetzelve zich zoo werkzaam betoond hebben, dat het alle andere middelen, die hij uit eigene ervaring en die van anderen had leeren kennen, overtrof. Dit middel was bij hem om niet te bekomen. Zoo lang hij er echter geene groote aftrek van had, en alzoo niet zien mogt, dat de aanwending daarvan ook anderen veel dienst deed, wilde hij het geheim houden, en zegt daarvan alleen, dat het bestaat in *antimonium* met zouten opgelost en toebereid, waarbij suiker en eenig *mucilago* voor de smaak. (Zie eerste band, tweede boek pag. 80 van genoemd werkje.) Een ieder weldenkende zal met ons omtrent deze geheimhouding aanmerken, dat, wanneer het middel zoo voortreffelijk geweest zij, geene reden ter geheimhouding heeft kunnen opwegen tegen het behoud van duizende vrouwen, die, bij het gemis van dit middel, nu zouden verloren gaan.

(4.) Zoude de volgende aanmerking, geplaatst onder bladzijde 76 §. 29 van het werk van den ede-

len WIGAND, over de geboorte van den mensch, ook eenigermate betrekking kunnen hebben op deze ziekte? Zie hier wat wij aldaar lezen.

„ Het is merkwaardig, dat zelfs in die gevallen, wanneer de barende nog niet eigenlijk ziek is, maar slechts den aanleg heeft tot eene aanmerkelijke ziekte, b. v. tot den scharlaken uitslag, de verlossing nogtans buitengemeen schielijk verloopt. Het is, als of de goede natuur door dezen maatregel niet slechts het kind wenschte te redden, maar ook voor de moeder den kraamarbeid zoo kort te maken, dat zij niet al te zeer verzwakt en onbekwaam gemaakt werd, om den aanval der daarop volgende ziekte gelukkig door te staan. Wanneer dus eene barende, van dewelke het niet onwaarschijnlijk is, dat zij met eene heerschende ziekte (b. v. door hare kinderen) besmet zij, zeer schielijk verlost, dan make men de voorspelling voor het kraambed met groote omzigtigheid. Voornamelijk geldt deze regel, wanneer de scharlaken- of de gierstuitslag heerscht, die van alle uitslagziekten de kraamvrouwen het meest opzoekt, en helaas! ook voor dezelve het gevaarlijkst is.

(5). Ofschoon op deze vrij zekere veronderstelling nog wel eens zullende terug komen, en, zoo veel mogelijk, door bijgebragte ziekte-beschrijvingen nader trachten te bewijzen, dat deze *putrefactie* der baarmoeder dikwijls onder den naam der zoogenoemde *febris puerperalis* of kraamkoorts doorgaat, zoo mag ik echter alhier aanvoeren, hetgeen Profr. FRORIEP zelf, in zijn handboek der verloskun-

kunde (*) over de kraamkoorts sprekende, na opgave van derzelver *symptomata*, zegt: „dat het bestendigste en meest karakteristieke teeken dezer ziekte de onbestendigheid zelve dier *symptomata* is, en dat men, als men opregt wil zijn, bekennen moet, dat er, zoo men het groot verschil der gevoelens, daaromtrent uitgebragt, nagaat, men echter van derzelver natuur nog niets zekers zeggen kan. Voorts merkt zijn Ed. nog aan: „Gewoonlijk zijn ook „ gierstuitslag, roodvonk en petechien voorhanden, „ als wanneer men eene slechte voorspelling kan „ maken. Na den dood worden de vlekken der „ huid donkerder.

Hetgeen aldaar verder, in §. 310, omtrent de lijkopening wordt gelezen, komt ook op het naauwst met den hiervoren beschreven toestand overeen; als zijn Ed. zegt:

„ De baarmoeder is in zeer vele gevallen over „ derzelve gansche oppervlakte, dikwijls ook slechts „ op eene bijzondere plaats, zwartachtig, en eenige „ lijnen diep als gangreneus. Deze plaatsen zijn „ zeer stinkend, en de zelfstandigheid der baarmoe„der is aldaar buitengewoon week. De scheede is „ zeldzaam aangedaan.

Er valt niet aan te twijfelen, of de hier opgenoemde verschijnselen zijn als die van de door Profr. BOER beschrevene ziekte aan te merken. Men

(*) *Theoretisch-praktisches Handbuch der Geburtshulfe* Weimar 1822.

Men zoude zonder veel moeite nog eene reeks van dergelijke gevallen of beschrijvingen van lijkopeningen kunnen aanhalen, welke tot zoo vele bewijzen konden verstrekken van de plaats gehad hebbende, doch miskende *putrefactie* der baarmoeder. Ik zal hier maar alleen bijvoegen hetgeen wij daaromtrent vinden opgeteekend bij VOIGTEL (*), welke, daar ter plaatse over de ziekten der *genitalia* van het vrouwelijk geslacht sprekende, het volgende zegt:

„ Nicht selten findet man die Gebährmutter bran„ dig. In diesem Zustande erscheint sie schwarz, „ und murbe. SANDIFORT (†) beschreibt einen „ brandigen uterus, welcher sehr ausgedehnt und „ auf seiner innern oberfläche sehr schwarz und „ mit einer stinkenden materie bedeckt war. JÄ„ GER (§) sah einige stellen seiner äussern ober„ fläche schwarz roth und unter ihnen die substanz „ auf einige Linien brüchig und aschgrau. Die in„ nere oberfläche verbreitete einer unerträglichen ge„ stank und war mit einem schwarzgrauen schleim „ überzogen. Die substanz war auf einige linien „ tief bleifarbig und ungewöhnlich weich; die stelle, „ wo die Placenta gesessen hatte, war flockig, „ schwammig und schwarz; der ganze pars uteri „ vaginalis war, so wie der fundus vaginae selbst, dur

(*) *Handbuch der Pathologischen Anatomie* von Dr. F. G. VOIGTEL, pag. 473.

(†) *Mus. anat.* vol. I. sect. V. No. LVII. pag. 269.

(§) In OSIANDER'S N. *Denkwurdigk*, B. I. st. II s. 232.

„ durchaus schwarzgrau, ganz weich und gleichsam „ zum zerdrücken brandig.

Het wordt alzoo duidelijk, dat men het woord kraamkoorts in eenen al te onbepaalden zin bezigt, en daar iedere koortsachtige ongesteldheid, der kraamvrouwen overkomende, zoodanig zoude kunnen genoemd worden, zoo wordt er echter slechts mede bedoeld dien hoogstgevaarlijken toestand, waarin, door alle tijden heen, sommige kraamvrouwen spoedig na de verlossing vervielen. Duidelijkheidshalve zoude, mijns inziens, (en hiermede kon welligt ook die strijd tusschen geneeskundigen geeindigd worden, of namelijk de kraamkoorts al of niet eene ziekte *sui generis* zij) dezelve koorts in eene absoluut doodelijke en in eene geneeslijke onderscheiden kunnen worden. Onder de eerste zoude men alsdan de *putrefactie* van de baarmoeder kunnen bedoelen, welke daarenboven noodwendig als eene ziekte *sui generis* beschouwd moet worden, wijl zij niet alleen geen ander *individu* dan de vrouw, maar ook de vrouw slechts dan alleen aantast, als zij zwanger is, en zij ook onder geene der stelselmatig geordende ziekten te brengen is; terwijl men ook bij de lijkopening van de daaraan gestorvenen de baarmoeder, op de reeds meergemelde wijze, zoo eigenaardig ziekelijk aangedaan vindt, dat geene andere doodelijke aandoening derzelve daarmede te vergelijken is: Overigens schijnt deze ziekte, zoo als wij bij Profr. BOER zagen, af te hangen van zekere, in de *atmospheer* aanwezige, en nog geheel en al onbekende eigenschappen derzelve, waardoor, naar gelang der *constitutie* van het, tot deze ziekte voorge-

schik-

schikte, zwangere voorwerp, dezelve onder een niet te bepalen en hoogstverschillend karakter voorkomen kan, waarbij men, is dit inflammatoor, echter altijd zijne hoop te vergeefs, wegens de absolute doodelijkheid der ziekte zelve, op bloedsontlastingen vestigen zal. Voorts geloof ik, dat men dan onder de tweede verstaan kan eene ziekte, welke ook aan ieder ander mensch kan overkomen, maar nu gevaarlijker is, omdat zij eene kraamvrouw treft; die, ten aanzien van den vorm, waarin dezelve zich voordoen kan, als andere ziekten ook ondergeschikt is aan de *epidemische* gesteldheid en *constitutio stationaria*, en alzoo, naar gelang van derzelver natuur, *catharraal*, *saburraal* of *nerveus* zijn kan, doch nimmer de *putrefactie* der baarmoeder ten gevolge zal hebben, zoo hiertoe bij de vrouw niet de bijzondere *praedispositie* aanwezig is; en, als er eene moeijelijke verlossing mogt zijn voorafgegaan, bestaan kan in eene ontsteking van de baarmoeder, het buikvlies, de ingewanden of het net, in welk geval men dan ook minder onduidelijk de verschillende *perioden* der ziekte zal kunnen nagaan, en alzoo de onderkenning derzelve, en het bepalen eener indicatie voor dezelve, minder moeijelijk zijn zal, en waarbij men zich alsdan niet zelden tot bloedsontlastingen zal moeten bepalen, om onherstelbare gevolgen, uit dat verzuim anders kunnende voortspruiten, te verhoeden.

Tusschen dezen laatstgemelden toestand en de *putrefactie* der baarmoeder scherpe trekken van onderscheid te geven, zoowel gedurende het leven en bij

het

het bestaan der ziekte, als na den dood bij de lijkopening, behoude ik mij voor, nog op eene andere plaats te doen.

(6). *In Gegenwart vieler angehenden aerzte, Wundärzte* enz. zegt hier de schrijver. Het valt bij het vertalen somtijds moeijelijk zich in den taaleigenen geest uit te drukken. Dit heeft ook betrekking tot het hier gebezigde woord *angehenden.*

Volgens ingewonnen berigt van een zeer geacht geneesheer, in Duitschland geboren, zijn *angehenden aerzte* enz. de zoodanigen, welke zich op eene kleinere Akademie in Duitschland der genees- heel- of verloskunde hebben toegewijd, en, reeds gepromoveerd, zich nog eenigen tijd naar eene grootere oefenschool, zoo als *Weenen* of *Berlyn*, begeven, ten einde, door de meerdere gelegenheid, welke hun aldaar verschaft wordt, om in een kort tijdsbestek velerhande zaken, hun vak betreffende, te zien, zich, zoo veel mogelijk, voor hunne aanstaande bestemming te volmaken.

(7) Het zij mij, om nader te vermeldene redenen, vergund, de beschrijving van dit werktuig, en de wijze waarop hetzelve aan te wenden, hier onvertaald, met de eigene woorden van Prof. BOER, aan te halen.

Seit einiger Zeit habe ich angefangen, die kranke Gebahrmutter wie einen auszerlichen theil zu verbinden. Gereiniget werden ihre Geschwüre durch verſchiedene Injectionen, und Auspinſeln mittelst eines Charpiepinsels. Allein Plumaceaux und Bourdonnets einzulegen, dazu war es nöthig, eine besondere Vorrichtung

tung zu erfinden. Diese besteht aus einer gebogenen Röhre, fast wie das Rohr an einer Mutterspritze, nur etwas langer. Durch diese Röhre laufen ein, zwey oder drey ellenlange seidene Schnürchen. Oben ist die Röhre mit einem Deckel versehen, an dessen innerer Seite die Schnüre mit einem Ende auf einem Ringchen eingehängt sind. In der Mitte des Deckels ist eine runde Oeffnung angebracht, in welche die Pippe einer Mutterspritze paszt. Durch diese Oeffnung wird vors erſte beym Verbinden durch die eingelegte Röhre in den Uterus eingespriszt. An den andern Enden der Schnürchen werden an jedes ein Plumaceau angebracht. Um diese innerlich an dem Uterus aufzulegen, braucht man nur mit der einen hand die Röhre zurückzuhalten, und mit der anderen das an dem Deckel derselben indesz befestigt gewesene Ende der vorher mit Oehl oder Fett bestrichenen Schnur, so weit sie geht, an sich zu ziehen, so gleitet das Plumaceau in die Höhle des Uterus. Auf dieselbe Weise werden auch die übrigen Plumaceaux eingezogen. Dann führt man das Rohr behutsam über die Schnüre heraus, und klebt diese mit einem Heftpflaster bis zum nächsten Verbande an den Unterleib der Patientinn. Es versteht sich, das die Charpiebauschgen nach der Weite des Gebährmuttermundes und der Gebährmutter selbst gemacht werden mussen, und dasz sie bey einem kurzlich entbundenen Uterus gröszer, und kleiner bey einer unbeschwängerten Gebährmutter seyen. In dieser Hinsicht ist est auch rathsam; zwey Plumaceaux-

trä-

träger oder Röhren zu besitzen, eine gröszere, dickere, und eine andere, welche etwas dünner seyn kann; diese lesztere wird am besten aus Silber verfertiget.

Ich will nichts von dem ausgebreiteten Nutzen dieser Erfindung anführen. Es ist von selbst auffallend, dasz viele Krankheiten des weiblichen Gebährorgans: bösartige Verhärtungen, Auswüchse, Geschwüre, Blutstürzungen nach der Geburt, chronische Blutflüsse, und andere dergleichen üble Beschwerden auf diese Art zum theil einer wirklichen Heilung, und auf jeden Fall einer wesentlichen Milderung empfänglich werden. Das Gebieth der Wundarzney ist dadurch um vieles erweitert, und insbesondere die Geburtshülfe noch genauer an diese Mutter der Heilungskunst gekettet worden.

Ofschoon ik, bij gelegenheid der hierna te vermeldene sterfgevallen, meer bijzonder mijne aandacht vestigde op hetgeen ter genezing dezer ziekte zoude kunnen verstrekken, zoo moet ik echter bekennen, dat deze beschrijving mij steeds eenigzins onduidelijk is voorgekomen, en dat, in zoo verre ik dezelve begreep, eene naauwkeurige aanwending van dit instrument mij toescheen, bijna onmogelijk te zijn. Het voornaamste van het werktuig, door Profr. BOER aangeprezen, bestaat, zoo als wij zagen, in eene kromme buis, waardoor plukzelwieken, door middel van eenen draad, worden opgetrokken en binnen de baarmoeder gebragt, na alvorens dezelve door inspuiting gezuiverd te hebben.

Zoo wij ons nu slechts de omstandigheden, waaronder, en den hoogen graad van verzwakking, waarin al aanstonds de voorwerpen dezer bewerking zich bevinden, en vooral het orgaan, waaraan dezelve bewerking geschieden moet, in aanmerking nemen; wie zal dan niet terstond de onoverkomelijke zwarigheden inzien, welke er in de moeijelijke toenadering van dit ligchaam bestaan, hetwelk daarenboven geene te roekelooze aanraking gedoogd, noch ongewroken laat voorbijgaan, en wie zal daaromtrent dan niet met Profr. JÖRG moeten instemmen, dat, door zoodanig vreemd ligchaam in de baarmoeder te brengen, de inwendige deelen derzelve niet alleen geprikkeld, en hare heilzame pogingen, door de natuur haar opgelegd, zouden gestoord, maar dat ook daardoor eene toesnoering van den mond der baarmoeder veroorzaakt zoude worden (*).

Profr. OSIANDER, de jonge, had, bij deszelfs oponthoud te *Weenen*, uit den mond van BOER zelven gehoord, dat deze reeds lang had opgegeven de voorschrevene behandeling omtrent het zoodanig verbinden der baarmoeder, en daaruit blijkt, mijns inziens, niet onduidelijk, dat de autheur zelf zijn vertrouwen dikwijls te vergeefs op die bewerking gesteld heeft. Ondankbaarheid en onbillijke beoordeeling zouden ook veel bijgedragen hebben, waarom Prof. BOER van

(*) J. C. G. JÖRG, *Scriften fur bereicherung der Geburtshulfe*, Nurenburg 1812, pag. 20 en 21.

van dezelve had afgezien, want, sedert dat men hem, zoo als Profr. OSIANDER ook vermeldt, deswegens zoo zeer verketterd had, en hij eens door het verbinden zorgelijk ziek geworden, en in gevaar gekomen was, een vinger te verliezen, had hij zich niet meer de moeite gegeven, om zich hiermede op te houden (*).

Ofschoon de bewerking immer moeijelijk blijft, zoo zoude echter het inbrengen der wieken eenvoudiger kunnen geschieden, op eene wijze, zoo als de Hoogleeraar BAKKER, te *Groningen*, ons op zijne verloskundige lessen voorstelde, van namelijk door eene kleinere of grootere kromme buis, naar de wijdte van den mond der baarmoeder, de wiek, door middel van eenen in die buis inpassenden geleider, te plaatsen daar, waar dezelve zijn moet.

Dat men evenwel door eene plaatselijke behandeling dezer ziekte weinig kan te weeg brengen, blijkt, dunkt mij, uit al het voorgedragene genoeg. Ook is het bij mij, zelfs na de waarnemingen van Profr. BOER, nog twijfelachtig, of eene plaatselijke behandeling alleen wel immer de genezing dezer ziekte zal kunnen bewerken. De vraag, die men zoude kunnen doen, of namelijk plaatselijke hulp, bijzonder in die gevallen, waarin de ziekte reeds gedurende de zwangerheid aanwezig, en bezig is om haar

(*) J. F. OSIANDER, *Nachrichten von Wien, uber Gegenstände der Medicin, Chirurgie und Geburtshülfe.* Tübingen 1817 pag. 224.

haar doodlijk beginsel te zetten, wel ooit tijdig genoeg aangewend kan worden, zoude beantwoord zijn, indien het bewezen ware, dat deze ziekte moet beschouwd worden als plaatselijk, geheel op zich zelve staande, en niet veeleer als eene eigenaardige ziekelijke wijziging, berustende op eene algemeene, bijzondere kwaadsappige gesteldheid in het *organisme* van eenig tot deze ziekte gepraedisponeerd *individu*. Zoo lang wij hieromtrent in het onzekere verkeeren, en nog zoo weinig met het eigenlijke wezen dezer ziekte bekend zijn, zoo lang zal ons ook de vraag naar eenig middel niets baten. Mijns inziens komt het er in de eerste plaats op aan, vroegtijdig genoeg met zulke onbedriegelijke, en voor het bestaan of de voorgeschiktheid dezer ziekte pleitende teekenen, zoodanig gemeenzaam te zijn, dat door eene inwendige behandeling de *praedispositie* tijdig konde worden weggenomen, en langs dien weg de gelegenheid-gevende oorzaak krachteloos gemaakt.

Voor en al eer ik van hetgeen eenigzins tot de geneeskundige behandeling dezer verschrikkelijke ziekte betrekking heeft afstappe, kan ik niet nalaten, nog melding te maken van het, door den Berlijnschen geneesheer KLAATSCH, in deze ziekte voorgesteld en met zulk een gelukkig gevolg in den waterkanker toegediend houtzuur (*). Dit zuur heeft zich in de geval-

(*) Zie aangehaald journal van HUFELAND, pag. 59. en 61.

vallen, waarin hetzelve is aangewend geworden, als een *antisepticum* van den eerste rang aanbevolen. Tot geneeskundig gebruik is hetzelve in sommige ziekten, zoo als scorbut, hospitaalvuur en kanker, zoowel in- als uitwendig voorgeschreven. Volwassenen bekwamen daarvan, dagelijks, van een halve tot tien drachma's, kinderen, van zes tot tien jaren, de hoeveelheid van een scrupel tot drie drachma's, behoorlijk met water verdund.

(8). Dit geval heeft met het door mij hiervoren beschrevene dit gemeen, dat de bodem der baarmoeder het meest door deze verschrikkelijke ziekte was aangetast. Bij het verhaal dezer lijkopening wordt echter niets omtrent den staat van den baarmoedermond vermeld, welke toch meestal bij uitsluiting door de *putrefactie* wordt aangegrepen. De mond der baarmoeder, in het door mij vermelde geval, offchoon in zijn geheel gebleven, en niet, zoo als wij in de volgende waarnemingen zullen zien, in eene papachtige, gedaantelooze massa overgegaan, was toch ziekelijk gekleurd. Opmerkelijk is het nog te dezen opzigte in het geval van den heer VERSCHUIR, dat, bij de keering, de mond der baarmoeder, door deszelfs krampachtigen toestand, deze bewerking in den weg stond. In eene omgekeerde verhouding stond dezelve hier ook weder met de meeste gewone gevallen, waarin de zachtheid en toegeeflijkheid van dit deel juist de oorzaak is, waarom de verlossing zoo gemakkelijk en voorspoedig afloopt, vermits de door *putrefactie* aangegrepene en verslapten moedermond zooveel te-

tegenstand niet biedt, en de bodem der baarmoeder met eene *relative* en des te grootere kracht werkt. — Doch er bestaat de grootste verscheidenheid in de verschijnselen, welke men bij deze ongesteldheid waarneemt.

(9). Na eene verlossing als deze, welke, ofschoon kunstmatig, toch op verre na niet gezegd kan worden moeijelijk geweest te zijn, bij de lijkopening zulke verschijnselen, gelijk hier gevonden werden, te ontmoeten, zoude voor den verloskundigen alleronaangenaamst kunnen worden, wanneer dezelve door partijdigen, of van wege regterlijk gezag door de zoodanigen, welke deze ziekte nog niet mogten kennen, verrigt werd. Onwillekeurig dringt zich hierbij aan mijn geheugen op, hoe *naif* Profr. BOER zich hieromtrent tegen OSIANDER Jr. uitdrukte, bij gelegenheid, dat laatstgenoemde met den eersten de lijkopening van eene, aan deze ziekte gestorvene, bijwoonde. OSIANDER zegt hier het volgende van (*).

„ Hr. Prof. BOËR äusserte bey dieser, und nach„ her bey andern Gelegenheiten, gegen mich: was „ das Publikum sagen würde, wenn hier die Zange „ angewandt worden wäre. Ob nicht der Hausarzt, „ wenn der Fall sich in der Privatpraxis ereignet „ hätte, sagen würde: bey der Entbindung möchte „ eine verletzung geschehen seyn —; oder auch nur „ be-

(*) *Nachrichten von Wien*, *von* J. F. OSIANDER pag. 223, Tübingen 1817.

„ bedenklich auf die künstliche Entbindung hinwei-
„ send, diese stillschweigend anklagen würde, um
„ von sich den Vorwurf abzuleiten.

„ Darf diese, freylich unangenehme Erfahrung, eine *Contraindication* der Zange seyn, wie sie Hr. Prof. BOËR als solche ansieht?

(10). Behalve dat dit geval in sommige punten nog al eenige overeenkomst heeft met het tweede, door Profr. BOER medegedeeld, valt tevens aan te merken, dat ook hier (doch slechts hoogstbedriegelijke) teekenen van roodvond voorhanden waren; zoo als pijn in de keel, roode vlekken enz. Ik meen echter duidelijk genoeg te hebben aangetoond, dat zulks het geval niet is geweest, maar dat zoodanige verschijnselen ook al aan deze ziekte toebehooren, en dat de keelpijn in dit geval voornamelijk uit inspanning en droefheid voortsproot. In deze verwijze ik den lezer ook weder tot het door Profr. BOER aangemerkte, (*) terwijl ik het met zijn Ed. daarvoor houde, dat ontelbare malen eene ziekte voor de oorzaak des doods wordt gehouden, welke van de wezenlijke ziekte en oorzaak des doods eigenlijk niets dan het uitwerksel, een gevolg daarvan geweest is. Zoo trekt men te vergeefs tegen verschijnselen ten strijde, terwijl de miskende of niet gekende oorzaak derzelve bij de schoonste vooruitzigten onaangeroerd blijft, en dus aan de wezenlijke ziekte zelve gelegenheid en tijd wordt gegeven, om onder eene geduchte rust het leven der zieke te ondermijnen.

Wan-

(*) Zie pag. 29.

Wanneer men nu, na de lezing van het voorgaande, zich de geschiedenis der kraamkoorts herinnert, of dezelve nagaat, en daarbij in overweging neemt, hoezeer de gevoelens daaromtrent, zelfs bij geneeskundigen van den eersten rang, door alle tijden heen verschild hebben en nog verschillen, en men dan, op meer dan eene plaats, in hunne geschriften een *chaos* van de meest tegenstrijdige verschijnselen vindt opgeteekend, welke deze ziekte al vergezeld hebben, moet men zich dan niet vereenigen met de veronderstelling van Profr. BOER, „ dat het namelijk niet onwaarschijnlijk is, „ dat die ziekte, welke bij vele autheuren „ regtstreeks onder den naam van kraamkoorts „ voorkomt, dikwijls niets anders is dan een „ verschijnsel van de hier beschrevene *putre-* „ *factie?* "

Niet alleen dat wij ons tot vroegere schrijvers zouden behoeven te bepalen, om dit gezegde met voorbeelden te staven, ook bij latere, die over de kraamkoorts geschreven hebben, zal men weldra, op vele plaatsen,

uit

uit de daarbij opgegevene verschijnselen ontdekken, dat dezelve, in plaats van die eener ontsteking van het eene of andere deel, veel meer die van de *putrefactie* der baarmoeder geweest zijn.

Het is dus hoogstwaarschijnlijk, dat in het niet kennen der hiervoren beschrevene ziekte de oorzaak van het verschil van gevoelen omtrent den aard der zoogenoemde kraamkoorts tusschen geneeskundigen gezocht moet worden, waaruit dan als een noodzakelijk gevolg moest voortspruiten, dat men daaromtrent ook de meest tegenstrijdige geneeswijzen voorsloeg, zoodat men steeds de eene theorie door de andere zag verdrongen, en de geneeswijze, door dezen proefondervindelijk aangeraden, door genen weder stellig werd afgekeurd. Wanneer ik dus zooveel mogelijk zal aangetoond en bewezen hebben, dat het duistere betrekkelijk dit stuk gelegen is in het niet kennen der *putrefactie* van de baarmoeder, dan zullen door de kennis dier ziekte de zoo uiteenloopende gevoelens betrekkelijk dit onderwerp kunnen tot één gebragt, en het duistere, in deze gelegen, meer worden opgehelderd, dan men nog onlangs getracht heeft door buikvlies-ontsteking of *peritonitis* te doen; en dan zal men ook langs dien weg meer bepaald kunnen op-

geven, gelijk in eene der voorgaande aanteekeningen op dit voetspoor reeds voorloopig geschied is, waarom de een de kraamkoorts voor eene ziekte *sui generis* hield, terwijl een ander daarentegen dezelve uit zoodanig een oogpunt beschouwd wilde hebben, als of het eene koorts was, welke ook aan ieder ander mensch kan overkomen, voorts, of dezelve al of niet van een inflammatoor karakter zij, en of men daarbij al of niet bloedsontlastingen mag doen, waaromtrent toch zoo vele geneeskundigen het nog niet met zich zelven eens zijn. Men vindt er nogtans, welke de kraamkoorts stellig voor ontstekingachtig houden, en echter alle mogelijke bloedsontlastingen ten sterkste afraden, het buikvlies bij uitsluiting als de zetel van dit punt in geschil beschouwende. — Ik zal dan nog het een en ander hieromtrent in 't midden brengen, en mij slechts bepalen bij hetgeen de jongste berigten ons daaromtrent overgeleverd hebben.

Het hoofdzakelijke komt vooral hierop neer.

1°. Er bestaat misschien geene ziekte, welker verklaring en behandeling aan den invloed van verschillende leerstelsels in de geneeskunde zoo zeer onderworpen is geweest, en die de traagheid der vorderingen van de kunst,

en

en de moeijelijkheid, om tot in theorie en in praktijk onbetwistbare waarheden te geraken, sterker bewijst, dan die heete en hoogst gevaarlijke ziekte van het onderlijf, waaraan elke kraamvrouw, hetzij goed of kwalijk verlost, van welke jaren, van welk temperament, en van welk beroep ook, is bloot gesteld.

2°. Deze, nog zoo weinig in haren aard gekende ziekte, waaromtrent men bij de schrijvers, tot over de helft der achtiende eeuw, niets dan verwarring en duisterheid vindt, en welke men gewoonlijk met den naam van kraamkoorts, *febris puerperalis*, bestempelt; deze heete en vreesselijke ziekte, zoo noodlottig voor pasverloste vrouwen, is nu (meent men) volkomen bekend, als bestaande in eene wezenlijke ontsteking van het buikvlies.

3°. Van den oorsprong der geneeskunde af is het bekend geweest, dat deze heete ziekte, waaraan de vrouwen kort na de verlossing gevaar loopen te sterven, tegen genoegzaam al de hulpmiddelen der kunst aandruischt, en is steeds uitgezien naar een geneesmiddel, welk men daartegen konde stellen. Dan het zoude nu ook door nieuwe nasporingen te dezen aanzien zoo ver gebragt zijn, dat zulk een middel in de *calomel* gevonden ware, hetwelk alle andere middelen, welke men tot nog toe

heeft

heeft aangewend, als ontoereikende achter zich plaatst, mits *geene* bloedontlastingen worden aangewend, als doodelijk voor de kraamvrouw beschouwd wordende.

Wat nu de eerste dezer stellingen betreft, hierin stemmen allen geredelijk toe.

Doch wat te tweede aangaat, hieromtrent meen ik te mogen opmerken, dat, ofschoon de benaming van kraamkoorts, zoo als men wil, tot de ongelijkvormigste denkbeelden over de oorzaken en behandeling dezer ziekte aanleiding gegeven hebbe, men echter veel meer, naar mijn inzien, het verwarde en duistere desaangaande, in de schriften der ouden opgeteekend, en nog bij ons plaatsgrijpende, moet toeschrijven aan onkunde omtrent de beschrevene ziekte. Het stelsel der zogverplaatsingen moge vervolgens bijgedragen hebben, om de vordering van onze kundigheden omtrent de wezenlijke oorzaken der vermeende kraamkoorts tegen te houden; het niet kennen, en de ongeneeslijkheid der *putrefactie* van de baarmoeder, was hiervan eigenlijk meer de oorzaak. Ik acht het niet noodig, alle de daaromtrent uitgebragte gevoelens en voorgeslagene genees-methoden hier voor te dragen: Evenwel zal het tot voorloopige inlichting van degenen, welke hiermede nog onbekend mogten zijn, niet ondien-

stig-

stig wezen, het een en ander alhier hoofdzakelijk over te nemen.

Hippocrates beschouwde deze ziekte als eene ontsteking der baarmoeder, door de onderdrukking der kraamzuiveringen veroorzaakt; hierin volgden hem vroegere en latere geneesheeren; en alle, die in dezelve eene ontsteking erkenden, gaven naderhand de darmen, het darmscheil, het net, en, in onzen tijd, het buikvlies, bij opvolging, als den zetel der ziekte op; terwijl de aanhangers der *humoraal-pathologie* haar als een rot-, gal-, of kwaadaardige koorts beschreven, en al de verschijnselen, in den buik ontstaan, als toevallig beschouwden. Voorts meent men, dat de naam van *peritonite puerperale* (buikvlies-ontsteking der kraamvrouwen), die haar in *Frankrijk* door de verlichtste mannen bepaaldelijk wordt gegeven, genoegzaam haren aard zoude verklaren, en dat de naauwkeurige en uiteenloopende beschrijvingen van vele geneesheeren van de eerste verdiensten niets te begeeren zouden overig laten; waarbij ook de bouwstoffen zouden te vinden zijn, dewelke, bekwamelijk aangewend, tot eene onoverwinlijke overtuiging konden leiden, ook tegen de laatste aanhangers der zogverplaatsingen, neerzettingen van melkstof, en andere ongerijmdhe-

heden van denzelfden aard; waaruit men dan, en uit eigene ondervinding, thans die koorts, welke wij onder den naam van *febris puerperalis* kennen, en waaromtrent nog zoo veel duisters en raadselachtigs, zelfs bij den meest geoefenden en ondervindingrijken geneesheer, heerscht, voor oorspronkelijke buikvlies-ontsteking verklaart, zoo als wij bij N°. 2 zagen.

Ofschoon gedagtig aan de spreuk van Seneca: *Quidquid scripturus es, scito te morum tuorum et ingenii chirographum dare;* zoo zal ik het echter wagen, eenige opmerkingen over de kraamkoorts en buikvlies-ontsteking bij kraamvrouwen hier bij te voegen, welke, als zoo vele *resultaten*, uit de medegedeelde waarnemingen betrekkelijk de *putrefactie* der baarmoeder voortgesproten, aangemerkt moeten worden. De wijze van beschouwen deed omtrent dit onderwerp bij mij het denkbeeld ontstaan, en heeft zelfs bij mij te weeg gebragt de overtuiging, dat niet alles, wat men, opzigtelijk de kraamkoorts, als oorspronkelijke *peritonitis* of buikvlies-ontsteking opgeeft, daarvoor kan worden gehouden, en ik kan dus niet toestemmen, dat wij, volgens die leer, nu volkomen bekend zouden zijn met het ware wezen der kraamkoorts.

Ik zal nu de voorgedragene veronderstelling van

van Profr. BOER nog nader trachten te staven, door aan te toonen, dat hetgeen door sommigen veelal is opgegeven *peritonitis* of buikvlies-ontsteking te zijn, de *putrefactie* van de baarmoeder is geweest. Immers de genen, welke het buikvlies bij uitsluiting als het lijdend deel in de kraamkoorts beschouwd willen hebben, merken op, dat de gelegenheid-gevende oorzaken soms zeer duidelijk en somtijds ook zeer duister zijn. Als duidelijke worden opgegeven, wanneer dezelve zich openbaart na eene moeijelijke verlossing, na uitwendig aangebragt geweld, hetzij na een slag of val op den buik, na eene lange en plotselinge blootstelling aan de koude, na eene hevige gemoedsdrift, na eene geweldadige afhaling der moederkoek of na eenige andere ongepaste handelwijs, na een aanmerkelijk verlies van bloed, door hetwelk eene groote opwekbaarheid is geboren enz.: Daarentegen zouden er oneindig vele gevallen bestaan, waarin dezelve bij uitstek moeijelijk aan te wijzen zouden zijn, namelijk, wanneer men ziet dat eene vrouw, die zich naar allen schijn volkomen wel bevindt, schielijk wordt aangetast door huiveringen, hik, koorts, vergezeld van hevige pijn op eene bepaalde plaats des buiks, van onderdrukking of vermindering der kraamzuivering en der melk, en dat zij weldra al de verschijnselen biedt, die aan

de

de buikvliesontsteking eigen zijn. Na zoodanig eene opgave van duidelijke of duistere gelegenheid-gevende oorzaken, vraagt men: Is dit het eigen uitwerksel van de medelijdende werking van een lijdend of ziek deel, — van eene tot-één-trekking van werkingen naar binnen, veroorzaakt door een bijzonderen toestand van de huid, van de borsten, wier werkingen veranderd zijn, van de voorttelings-werktuigen, of van die, welke aan het kind ten doorgang verstrekt hebben? Hangt dit, vraagt men verder, alleenlijk af van eene algemeene gesteldheid, van eene bijzondere kwaadsappigheid, gelijk die welke *Alphonse le Roy* meent, dat door de zwangerheid in al de deelen en de vochten der vrouw wordt te weeg gebragt? Moet men, zoo als men gewild heeft, de beslotene, de verhitte of bedorvene lucht, het gebrek aan reinheid of aan genoegzame verzorging beschuldigen, dat veelal in de hospitalen en bij de armen plaats heeft?

Op de hier gedane vragen meen ik, na observatie en mededeeling van het voorgaande, te mogen antwoorden, dat al het raadselachtige, betrekkelijk de oorzaak van opgenoemde verschijnselen, in de *putrefactie* der baarmoeder, en geenszins in buikvlies-ontsteking gelegen is. *Alphonse le Roy* leidde dezelve daar-

daarom niet zoo geheel ten onregte van eene bijzondere kwaadsappigheid af, ofschoon mij voorkomt, dat die kwaadsappigheid niet zoozeer, gelijk hij meent, door de zwangerschap in al de deelen en vochten der vrouw wordt te weeg gebragt; maar veeleer, als vooraf aanwezig, moet beschouwd worden de *praedispositie* tot de *putrefactie* der baarmoeder uit te maken, en alzoo, bij eene in deze bijzonder schadende eigenschap der *atmospheer*, de zwangerschap heeft ter ontwikkeling dier ziekte. Ik meen dan ook, dat de verschijnselen van de diepste wegzinking der krachten, snelle verandering der gelaatstrekken, het afwezen van hevige pijn enz., door RAYMOND, FORTIS, BOERHAAVE, FAUKEN, WALSH, VAN SWIETEN, CLARK, GORDON en MILLAR opgegeven, en elders aangehaald als te behooren tot de buikvlies-ontsteking, meer eigen zijn aan de *putrefactie* der baarmoeder dan aan die ziekte; en dat zij te regt mogen gezegd worden dezelfde te zijn, welke Profr. BOER onderscheidt van dien heeten ontstekingachtigen toestand (*inflammatoire aigue*), en hiervoren beschreven heeft te behooren tot de *putrefactie* der baarmoeder; en moet men zich niet verwonderen, dat, bij de aanhaling daarvan, niet meer bijzonder is uitgewijd over die onderscheiding, en langs dien weg gelegenheid gegeven

om die ziekte van BOER te doen kennen, immers den lezer zelven te laten oordeelen, of wel al, hetgeen als buikvlies-ontsteking voorkomt, daarvoor kan worden gehouden, en of vele der daaromtrent opgegevene gevallen niet meer het kenmerk dragen van de *putrefactie* der baarmoeder? Maar, wanneer dus de verschijnselen van deze ziekte zoo zeer verward worden met die der andere, moet men dan niet erkennen, dat het er nog ver af is, dat men tot de ware kennis der zoogenaamde kraamkoorts zoude gekomen zijn, en dat die koorts bij uitsluiting zoude behooren tot buikvlies-ontsteking? Het ontbreekt aan geene voorbeelden om dit nog nader te bewijzen, en tevens te doen opmerken, dat ook daar, waar men zelfs *gangreen* van het buikvlies verondersteld heeft, hoogstwaarschijnlijk de *putrefactie* der baarmoeder heeft plaats gehad, immers, wanneer hetzelve op eene plotselinge wijze zou zijn ontstaan, en meer door eene zekere zenuwachtige uitputting, die moeijelijk te beschrijven is, dan wel door de hevigheid der ontstekingstoevallen. Men herinnere zich hetgeen over de *putrefactie* der baarmoeder gezegd is, en vrage dan zichzelven af, of men bij deze, met ware ontsteking zoo geheel strijdige verschijnselen, niet tevens mist de *pathognomische* van buikvlies-ontsteking, zelfs

ook

ook diegene, welke men bij schuilende ontsteking (*inflammatio latens*) gewoon is op te merken, en of dezelve dus niet veeleer te beschouwen zijn als eigen aan de *putrefactie* der baarmoeder, dan wel aan buikvlies-ontsteking? Voorts is mij altijd, uit aanmerking van de onderlinge zamenhang der deelen in de buikholte, vreemd voorgekomen, dat die ontsteking zich eenig en alleen zou kunnen bepalen tot het buikvlies, en dus, gelijk de voorstanders dier leer willen, met verschooning der andere organen van den onderbuik, zoo dat men, bij de lijkopeningen, de ingewanden zelden ontstoken zoude hebben gezien. Hoe is het mogelijk, dat, althans bij zulk eene hevige buikvlies-ontsteking, welke door overgang in *gangreen* met den dood eindigt, zulks alzoo zoude hebben plaats gehad? Het buikvlies toch houdt door deszelfs verlengsels, het *mesenterium* en *mesocolon*, de ingewanden als in eene, aan alle kanten omgevene, zak ingesloten, waarvan slechts een klein gedeelte verstoken blijft; en zullen dan bij eene *primaire*, en in eenen zoo hevigen graad plaats hebbende, ontsteking van dit vlies, die ingewanden, welke daardoor bedekt worden, of ten minste derzelver uitwendig bekleedsel, hetgeen zij daarvan ontvangen hebben, ook niet

noodwendig daardoor moeten worden aangetast? Ik voor mij kan althans niet instemmen met het gevoelen van hen, die het tegendeel daarvan willen beweren, en houde het schier voor onmogelijk, dat, het buikvlies doodelijk ontstoken zijnde, de overige ingewanden van den onderbuik daarin niet zouden deelen; waarom het mij meer en meer waarschijnlijk voorkomt, dat juist die ontstekingen van het *peritoneum*, waarbij de ingewanden niet, of slechts in eene geringe mate, ontstoken gevonden zijn, voor niets anders dan voor *secundaire*, als het gevolg der *putrefactie* van de baarmoeder, te houden zijn, en aanleiding gegeven hebben om te denken, dat het buikvlies alleen de zetel van dien zoo hoogstgevaarlijken toestand der pas verloste kraamvrouwen konde zijn, en dat men alzoo datgene voor de oorzaak des doods heeft beschouwd, hetwelk slechts het uitwerksel daarvan was. Hoe is het toch te veronderstellen, dat bij eenen zoo ligten graad van oorspronkelijke buikvlies-ontsteking, dat de ingewanden daarin nog volstrekt niet deelden, en geen ander voornaam *orgaan* in den onderbuik daardoor aangedaan was, de dood, somtijds zoo plotseling, zoude zijn veroorzaakt? En mag men het dus niet daarvoor houden, dat, ofschoon de verschijnse-

selen, bij sommige lijkopeningen van kraamvrouwen waargenomen, wel bewezen, dat het buikvlies was ontstoken, men even zeer de baarmoeder, wanneer men verder en in deze meer naauwkeurig ware te werk gegaan, aangedaan zoude hebben bevonden, en langs dien weg bekend zijn geworden met de *putrefactie* van dat orgaan, welke dan ook inderdaad als de *primaire* ziekte had behooren te zijn aangemerkt? Mijns inziens moeten wij hieraan, even zoo zeer als aan een volstrekt verzuim van het openen der gestorvene kraamvrouwen, toeschrijven, dat die ziekte der baarmoeder zóólang voor ons onbekend is gebleven, immers tot dat het den scherpzinnigen Profr. BOER eindelijk niet meer ontgaan kon, deze ziekte op te merken, derzelver bestaan aan te toonen, en zoo schoon als waar te beschrijven.

Het zij mij voorts vergund, nog aan te merken, dat het uit vele berigten van lijkopeningen blijkbaar is, dat er gevallen zijn, waarin men uit den toestand van den bodem der baarmoeder geenszins tot eene ziekelijke verandering van eenig ander gedeelte van dat orgaan besloten zoude hebben, en daaromtrent inderdaad niet overtuigd zijn geworden, als men de baarmoeder niet opzettelijk daartoe uit hare plaats had genomen, ten einde ook, langs

dien weg, derzelver mond en inwendige oppervlakte in oogenschouw te nemen; ja, wanneer men er, zoo doende, niet op uit was geweest, om de doodelijke zitplaats der ziekte in de baarmoeder te zoeken, dan zouden, hoe te onregt ook, de voor handen zijnde sporen van buikvlies-ontsteking reeds als eene genoegzaam voldoende oorzaak des doods kunnen beschouwd zijn, en men zoude dus om die reden het verder onderzoek wel ter zijde hebben kunnen stellen; en mag ik daarom niet herhalen, dat veelmalen een verschijnsel der ziekte voor de ziekte zelf wordt aangezien, en zulks, ten opzigte van het onderwerp, waarover hier gehandeld wordt, ontelbare malen het geval is geweest?

Voorts wil men nog tot de klasse der onvermijdelijk doodelijke buikvlies-ontstekingen die gebragt hebben, van welke de Hoogleeraar FODÉRÉ zegt, dat zij gepaard gaan met eenen kennelijk zenuwachtigen toestand, die binnen weinige oogenblikken vervalt tot de uiterste ongeregeldheid (*ataxie*), gelijkaardig aan zekere rottingwekkende smetstoffen, of aan het gif van zekere ratelslangen, die den dood verwekken, alvorens de natuur den tijd gehad heeft, om verschijnselen van wederwerking voort te brengen: Doch, wanneer men dan

daar-

daarop volgen laat, dat in de baarmoeder zoo groot eene ophooping van gevoeligheid, en eene zoo groote uitputting van levenskracht in het overige van het ligchaam, gedurende de dragt en de verlossing verwekt, plaats kan hebben, dat het flaauwe levensvonkje, hetwelk overblijft, schielijk uitgebluscht wordt, en vóór dat de gewone verschijnselen zich ontwikkelen, dan meen ik dat ook hier meer aan de *putrefactie* der baarmoeder dan aan buikvlies-ontsteking te denken zij: Het laatste door mij waargenomen en beschreven geval was van zoodanigen aard; men merkte daarbij de ongeregeldste werkingen van het zenuwgestel, benevens eene groote ophooping van gevoeligheid (als men dit zoo wil) in de baarmoeder op, waardoor, op den tweeden avond na de verlossing, dezelve zich voor een tijd lang op nieuw begon zamen te trekken, even als moest er nog een kind komen. Deze pogingen maakten vervolgens plaats voor die schrikkelijke zenuw-toevallen van het gansche ligchaam, waardoor de lijderesse zoo zeer gefolterd werd, en welke ik in de mededeeling van dat geval slechts met zwakke trekken vermog te beschrijven. Daardoor werd nog de laatste hand gelegd aan die uitputting van levenskracht, welke, gedurende de dragt en verlossing, in het ligchaam

verwekt was, zoodat, reeds op den vierden dag na de verlossing, zonder dat bloedverlies hiertoe iets had bijgebragt, het flaauwe levensvonkje, hetwelk er nog overig was gebleven, op het onverwachtst werd uitgebluscht. Of zal men hier ook aan oorspronkelijke buikvlies-ontsteking denken? Immers neen; want de *symptomata* van dezelve zijn zoo geheel strijdig met de hier aangevoerde ziekte-beschrijvingen, dat men verlegen zoude geraken, wat men eigenlijk voor buikvlies-ontsteking moet houden, al wilde men, om het minder duidelijke der verschijnselen, zich dan ook voorstellen, dat zij op eene bedekte wijze ontstaan was, hetgeen men immers niet kan doen, zal zij een zoo spoedig verloop en doodelijken uitgang hebben; hierbij moet men zich voorzeker de ontsteking van het eene of andere deel in den meest *activen* toestand voorstellen, of eene andere ziekte, aan welke het eigen is, zich onder zoo verschillende en niet te beschrijvene gedaanten te vertoonen, die nu eens onstuimig, dan eens als langs sluipwegen het levensbeginsel zoo plotseling kan aantasten, gelijk bij de *putrefactie* der baarmoeder plaats heeft.

Ofschoon niemand ontkennen zal, dat het eene deel des ligchaams, als het gevolg van deszelfs eigendommelijke zamenstelling en toege-

deel-

deelde levenskracht, en van den daaruit voortvloeijenden graad van *reactie* na bekomen prikkel, meer dan het andere de *pathognomische* kenteekenen van ontsteking openbaart, zoo twijfel ik echter niet, of ten minste zij, welke gelegenheid hebben gehad om die zoo verschrikkelijke ziekte der baarmoeder te leeren kennen, zullen met mij de hierboven aangevoerde, en meer andere dergelijke beschrijvingen voorzeker uit hetzelfde oogpunt beschouwen, en instemmen, dat niet zelden buikvlies-ontsteking met de *putrefactie* der baarmoeder verwisseld is; terwijl degenen, welke tegenbedenkingen in het midden zouden willen brengen, met de beschrevene ziekte wel practisch zullen dienen bekend te zijn, om hunne aanmerkingen voor geldig genoeg te kunnen doen doorgaan.

Van waar dan nu de zoo zeer uiteenloopende gevoelens omtrent de kraamkoorts, voornamelijk ook onder Engelsche geneeskundigen? Kan men dit niet beschouwen als gevolgen van het bedriegelijke en zoo zeer verschillende masker, waaronder de *putrefactie* der baarmoeder zich verbergt, en hun is voorgekomen? Want zoude zooveel tegenstrijdigs, als men over de kraamkoorts door mannen van naam onder hen in de praktijk vindt opgeteekend, wel mogelijk zijn geweest, zoo men hiervan niet de

 oor-

oorzaak moet zoeken in eene miskende, of liever niet gekende, zich onder onnoemelijke, en hoogstmisleidende vormen voordoende ziekte, waarvan het beloop zoo onbegrijpelijk en misleidende is, dat men somtijds bij het zelfde *individu*, zoo men op verschijnselen wilde afgaan, de zeer met elkander verschillende geneeswijzen, door zoo vele geneeskundigen ter bestrijding der kraamkoorts voorgeslagen, wel zoude willen doorlopen. Uit den vorm dan, onder welken de ziekte hun is voorgekomen, schijnen wij de tegenstrijdigheden tusschen geneesheeren, die zooveel aanbeveling verdienen, en alle met denzelfden ijver bezield waren, en beurtelings de ondervinding tot steun hunner geneeswijze inriepen, veeleer te kunnen verklaren, dan dat zij elkander niet wel zouden hebben verstaan; ook veeleer daaruit dan dat zij geene genoegzame zorg zouden hebben aangewend om de soort van ziekte, die zich voordeed, naauwkeurig te bepalen, en dezelve alzoo van hare veelvuldige *complicatien* af te zonderen, ten einde deze niet met de hoofdziekte te verwarren.

Als nog een moeijelijk optelossen punt in verschil omtrent de kraamkoorts, is steeds in het midden gebragt, of dezelve koorts van een *inflammatoor* karakter zij of niet, en of men tot bloedontlastingen in dezelve al of niet be-

slui-

sluiten mag: Doch wat daarvan ook zij, komt mij echter het zoo sterk ijveren tegen alle mogelijke bloedontlastingen, hetzij dan plaatselijke of algemeene, als te ver getrokken voor, en strekt ten blijke, hoe ontoereikende ook dit middel steeds bevonden werd tegen die ziekte, welke wij zagen, dat, door alle tijden heen, tegen al de hulpbronnen der kunst aandruischte, en zoo dikwijls te onregt als verschijnselen van buikvlies-ontsteking, welke niet anders dan een doodelijken uitgang konde hebben, beschouwd werd; en van hier dan ook, dat er zelfs geneeskundigen zijn geweest, die door hun ongelukkig slagen zoodanig ontmoedigd waren, dat zij overhelden om te gelooven, dat de kraamkoorts altijd doodelijk was, en die het zich, naar dit beginsel, tot eene wet maakten, om alle ziekten van dien aard, welke onder hunne behandeling kwamen, aan de natuur over te laten: En geen wonder, want het zal niet kunnen missen, of in eene zoodanige ziekte, als de *putrefactie* der baarmoeder, en welke zoo ontmoedigend voor een geneesheer en verloskundige is, zal de minste bloedontlasting, bij schijn van ontsteking in het werk gesteld, altijd hoogstverderfelijk zijn, en niets dan vervroeging van den dood der kraamvrouw ten gevolge kunnen heb-

hebben. Ik kan echter niet voorbij, hier aan te merken, dat ik van eene aderlating, welke soms herhaald werd, bij eene hevige pijn in den buik na de verlossing, verschillende van die, welke het gevolg van naweeën kan zijn, maar zoodanig dat de kraamvrouw, noch den druk van eene pap, noch de betasting van den buik konde weerstaan, waarbij de zogafscheiding gestoord, de *lochien* onderdrukt, en de toestand een ontstekingachtig karakter had aangenomen, en hetgeen voor buikvlies-ontsteking niet te onregte gehouden werd, meermalen veel goeds heb gezien. Dat de aderlating echter nimmer aangewezen kan zijn in gevallen van die groote opwekbaarheid, die overmaat van zenuwgevoeligheid, welke door een aanmerkelijk verlies van bloed bij de verlossing is geboren, waardoor alzoo het *aequilibrium* tusschen de vloeibare en vaste deelen verloren geraakt, en een groot *erethismus* van het gestel is veroorzaakt, behoeft naauwlijks aangemerkt te worden.

Ofschoon het niet te ontkennen zij, dat, bespiegelender wijze, men bij kraamvrouwen altijd meer met een *asthenischen* toestand te doen heeft, dan in den onbezwangerden staat bij dezelve plaats heeft, en men daarom gewoonlijk *scrupuleus* bij dezelve tot eene ader-

aderlating besluit, zoo leert echter de ondervinding, dat men in die gevallen, waarin dezelve wezenlijk geindiceerd is, tot éene en meer ruime aderlatingen besluiten kan, ook dan nog, wanneer het geschikste tijdperk hiertoe reeds verstreken schijnt. Zoo zag ik bij eene vrouw ten platten lande drie ruime aderlatingen, korten tijd na elkander in het werk gesteld, met het beste gevolg bekroond; en het komt mij van belang voor, dit geval eenigzins meer uitvoerig, dan wel anders alhier zoude te pas komen, te vermelden.

Toen deze kraamvrouw, niet lang na de verlossing, welke op den 5n December 1823, 's morgens vroeg, voorviel, door pijn in den buik werd aangetast, had men den dorps-geneesmeester tot hulp geroepen, welke de ziekte als geheel *saburraal* scheen beschouwd te hebben, want toen men op den 8n een geneesheer uit *Leyden*, zijnde de Heer PLAAT, met welken ik de lijderesse een en andermaal mogt zien, in consult verzocht had, waren er *cathartica* en *terrestria* cum *mucilaginosis* en *diacodiatis* toegediend; ook had men kamillen-aftreksel laten drinken, en den buik doen smeren met een *linimentum* van *ol. hyosciam.* en *ammon. liquid.* Uit vergelijking der toegediende middelen met de beschrijving, welke men, bij het eer-

ste

ste bezoek aan deze kraamvrouw, aangaande de voorafgegane *symptomata* ontving, werd het moeijelijk eene behoorlijke *diagnosis* te maken. Men vond de vrouw lusteloos, zwak, met een treurig, eenigzins ingevallen gelaat, over pijn in de linkerzijde klagende, en met gedurige persing tot afgang, waarbij zij telkens eenige weinige dunne stof loosde; de buik was min of meer opgezet, bij het aanraken pijnelijk, en de tong met een geelachtig beslag bedekt; zij had veel dorst en neiging tot braken; de pols was klein, snel en soms ongelijk; de lochien vloeiden bijna niet, en in de borsten was geen zog aanwezig. Uit dit alles, en hetgeen er vooraf was gegaan, scheen men den toestand van de lijderes eenigermate als van een inflammatoren aard te mogen beschouwen. Dezelve toestand had reeds eenige dagen geduurd, en hare krachten schenen aanmerkelijk gezonken. Aangezien de vermelde omstandigheden, konde de Heer P. nog tot geene aderlating besluiten, hetgeen echter, zoo als straks nader zal blijken, zonder eenig nadeel had kunnen geschieden. „ Ik acht het noodzakelijk," zeide mij Dr. P., „ dit te erkennen, vooreerst uit liefde tot de waarheid, en wel voornamelijk, omdat in het vervolg blijken zal, hoe zeer de aderlating, in

het

het begin verzuimd zijnde, naderhand nog nuttig kan wezen, zelfs dan, wanneer de ziekte van eenen *saburralen* oorsprong is, of met zulk eenen toestand gecompliceerd mogt zijn." Er werd een *decoct. alb. sydenh.* met *spirit. menderer.* en *syr. rub. idaei.* voorgeschreven; een weekmakende pap op den buik gelegd, en een *emuls. amygd.* tot drank gegeven. Den 9^n was de pols meer opgezet, de buik gelijkmatiger gezwollen, en vooral in den omtrek van- en boven de baarmoeder zoo pijnlijk, dat de zwaarte van eene pap naauwelijks geduld werd; de *genitalia* waren droog en heet, en het *inflammatoor* karakter was duidelijker. Het buikvlies en de baarmoeder schenen in dezen ontstekingachtigen toestand hoofdzakelijk begrepen, waarom P. eene meer *antiphlogistische* behandeling begon op te volgen, en eene aderlating van 8 oncen deed verrigten. Het bloed toonde, niet lang daarna, eene dikke *crusta phlogistica*, en, daar de pols zich meer ontwikkelde, de *tensie* in denzelven minder, en de diameter ruimer werd, maakte men geene zwarigheid de aderlating 's avonds weder te herhalen. Het bloed was nog meer ontstoken, en deszelfs ontlasting bragt zigtbare verligting van alle toevallen te weeg. Door *clysmata emollientia* van een *decoct. sem. lini* werd

voor

voor de ontruiming van den *alvus* gezorgd. Daar er den volgenden dag, zijnde den 10ⁿ, nog al aanwijzing tot ontlasting van bloed was, werd ten derden male aan deze *indicatie* voldaan, en eene *mixtura oleosa* voorgeschreven. De toevallen waren nu over het geheel zeer verminderd, en haar toestand was veel dragelijker. Wanneer het voorschreven *mixtuur* aan de lijderesse zoo zeer tegenstond, dat zij daarvan naauwelijks meer gebruiken konde, werd dit, op den 13ⁿ, door eene *solutie* van de *salep* vervangen, waarbij, om de gevoeligheid, die er nog was overgebleven, het *aq. lauro-ceras.* tot twee drachmen gevoegd werd. De lavementen, uit het vermelde *decoctum* bestaande, en welke in den beginne om de vier uren geappliceerd werden, had men tot één 's daags doen verminderen, vervolgens ook deze ter zijde gesteld, en met een *linctus* uit *extract. gramin. syrup. rad. rhei* ãã *unc* I en *sal. mirab. glaub. drachm.* I verwisseld. Intusschen was men met het gebruik van de *solutio salep.* tot den 19ⁿ voortgegaan, wanneer ook deze haar tegenstond, en het volgende *mixtuur* voorgeschreven: *Rec. aq. lauro-cerasi, pulv. gummos.* ãã *drachm.* II *aq. menth. unc.* VIII, S. alle uur een lepel. Op den 20ⁿ was de lijderesse over misselijkheid

heid en slijmigheid in de keel beginnen te klagen, waartegen de geneesmeester van het dorp een braakmiddel had voorgeschreven. Dr. P., die nu de patiente niet meer dagelijks bezocht, zou daartoe niet gekomen zijn, wijl toch de oorzaak van die misselijkheid hem duister voorkwam. Naderhand bleek bovengemelde misselijkheid veroorzaakt te zijn geworden door *aphtae*, welke zich in de keel en ook op den tong vertoonden. Dezelve werden op de gewone wijze behandeld, waren reeds op den 28n verdweenen, en hiermede ook de ziekte afgeloopen. Nu werd een *decoct. lichen. islandic. cum vino amaro* voorgeschreven, en na den 29n zag Dr. P. de *reconvalescerende* vrouw niet meer; omtrent welke ik hier nog moet aanmerken, dat, eenen geruimen tijd na de verlossing, zij een *abces*, doch niet zeer groot, tusschen de buikspieren en het *peritoneum* kreeg, ongeveer ter plaatse, waar men, bij *ascites*, de buiksteek gewoon is te verrigten; hetzelve genas echter spoedig. De *menses*, ofschoon de vrouw niet gezoogd heeft, zijn evenwel tot op dit oogenblik nog niet weder verschenen.

Het verdient eenige opmerking, dat bovengenoemde geneesheer, omstreeks denzelfden tijd, en wel den 24n December 1823, bij eene

vrouw

vrouw op hetzelfde dorp, welke van haar achtste kind in het kraambed lag, eene nog heviger *peritonitis puerperalis* waarnam, welke echter, onder eene meer *efficacieuse antiphlogistische* behandeling en ruime aderlatingen, reeds op den derden dag volkomen *geresolveerd* was. Ook wil hij op het einde der *antiphlogistische* behandeling steeds de beste uitwerkselen van het *aq. lauro-cerasi*, zoo als het boven voorgeschreven is, gezien hebben, en meent het gebruik daarvan ten sterkste te kunnen en mogen aanraden.

Ik mag hier ook nog bijvoegen, dat, onder de, zoo uitgestrekte praktijk van den geneesheer LUHRMAN alhier, zich ten zelfden tijde ook kraamvrouwen met *peritonitis* bevonden hebben, waarvan ik weet, dat zijn Ed. een drietal, door rigtige aderlatingen, of reeds in den opkomst, of in derzelver verderen voortgang, gestuit heeft. OSIANDER zegt van het aderlaten in de kraamkoorts, dat *Zeller*, (voormalig leeraar aan hetzelfde instituut voor kraamvrouwen, te *Weenen* (*), waaruit Profr. BOER, behalve de verhandeling over de *putrefactie* der baar-

(*) Binnen dit instituut worden, volgens opgave in het aangehaalde leerboek van Profr. FRORIEP, 's jaarlijks wel 1500 vrouwen verlost. Zie de inleiding pag. 11.

baarmoeder, daarin waargenomen, ons nog zooveel, bij ondervinding geleerd, heeft medegedeeld), bijzonder gelukkig zoude geweest zijn in de behandeling van ontstekingen des onderbuiks bij kraamvrouwen. Hij redde zijne zieken door vroegtijdig aangewende en rijkelijke aderlatingen, waartoe hij minder op den pols dan wel op de pijn in den buik achtsloeg. Als de zieke den druk van de hand op den buik verdragen kon, dan deed hij zelden een ader openen; klaagde dezelve echter, bij eene ligte betasting, over vermeerdering van pijn, dan liet hij bloed ontlasten. Deze behandeling, merkt eerstgenoemde voorts aan, is niet nieuw, maar beproefd, en herinnert voornamelijk dáárom aan dezelve, wijl hij dikwijls in de gelegenheid was geweest van te zien, dat kraamvrouwen, door verzuim van eene vroegtijdige aderlating, het slagtoffer van den geest des tijds en van eene valsche theorie omtrent deze ziekte geworden zijn.

Wat kan nu toch de waarschijnlijkste reden zijn van zulke uiteenloopende gevoelens omtrent het voor- of nadeel van het al, of niet, in het werk stellen van bloedontlastingen bij kraamvrouwen? — De een toont het groote nut, daarin gelegen, met daadzaken aan, terwijl een ander het zich even zeer ten pligt

rekent, voor het verderflijke daarvan te waarschuwen. Hoe zoude zooveel tegenstrijdigs mogelijk kunnen zijn, wanneer niet deze eene *putrefactie* der baarmoeder met toevallige ontsteking, en gene eene ware ontsteking van het buikvlies of der baarmoeder behandeld had. In het verschil daaromtrent zal men de grootste oorzaak van schuring der denkbeelden, betrekkelijk dit punt, tusschen geneeskundigen moeten zoeken. Hoe meer men daarom de geschilpunten, waarvan men omtrent deze zaak is uitgegaan, nagaat, zal men des te sterker overtuigd worden, dat deze *dissensus* voortgesproten is uit- en gelegen in het niet kennen der beschrevene *putrefactie*, en dat men, zonder de kennis daarvan, steeds te vergeefs getracht heeft, betrekkelijk de kraamkoorts eene leerwijze voor te dragen, die algemeen konde aangenomen worden, want 's morgens zal in dezelve eene aderlating geindiceerd schijnen, en, deze verrigt zijnde, zal het bloed ook met eene *crusta inflammatoria* bedekt zijn, doch, zoo men hiermede tot den avond gewacht had, dan zoude men welligt veeleer tot het toedienen van *nervina*, of eene andere, met de verkoelende methode geheel strijdige, geneeswijze besloten hebben. Van hier dan ook het verwarde en niet te volgen genezingsplan, door sommi-

mi-

migen ter behandeling der kraamkoorts opgegeven, en de klagten wederom van andere geneesheeren (en dit als zoo vele bewijzen van de miskenning of liever het niet kennen van de *putrefactie* der baarmoeder,) dat zij, na het doen in het werk stellen eener aderlating, of het bezigen der *antiphlogistische* methode, in de zoogenoemde *febris puerperalis* van een ontstekingachtig karakter, zoo dikwijls in hunne verwachting omtrent de uitkomst of uitwerking daarvan zijn te leur gesteld geworden, hetgeen niet zoo zeer het geval zoude geweest zijn, wanneer zij met eene oorspronkelijke buikvlies- of baarmoederontsteking te kampen hadden gehad. Men werpe hier niet tegen, dat, om tot eene beslissing in deze zaak te geraken, eene veeljarige praktijk noodig is: neen, deze praktikale toeëigening is geenzins afhankelijk van eene groote hoeveelheid waarnemingen, noch cijnsbaar aan de jaren van iemand, maar gelegen in elks bijzondere wijze van zien, in de opmerkingsgave en het gezond oordeel, en waardoor de rationeele genees-heel- of verloskundige zich van den werktuigelijken beoefenaar van een dezer vakken zoo zeer onderscheidt; en wanneer men zich dan, voorgelicht door de ondervinding van anderen, gemeenzaam gemaakt heeft met hetgeen door

hen is waargenomen en beschreven over het een of ander onderwerp, dat onze aandacht mogt treffen, en men dan eindelijk het resúltaat zijner eigene beschouwingen daarnevens stelt, de verschilpunten naauwkeurig gadeslaat, vergelijkingen en gevolgtrekkingen maakt, en overeenkomsten daarstelt; dan zal men niet zelden, door het opgemerkte, en bij weinige waarnemingen, spoediger en nader tot de waarheid of kennis eener zaak kunnen geraken, dan wel door de slenterpraktijk van een geheelen leeftijd.

Omtrent hetgeen men verder, in de laatste dagen, over het groote nut van eene vroegtijdige en rijkelijke toediening der *calomel* in de buikvlies-ontsteking der kraamvrouwen heeft voorgedragen, zal ik mij geene uitspraak veroorloven, maar voer daaromtrent liever alhier aan het gevoelen van OSIANDER Jr., dat namelijk de gift van ½ drachme in eens, zoo als JOHN ARMSTRONG dezelve na voorafgegane aderlating toegediend wil hebben, hem voorkomt eene veel te hevige werking op het *organismus* te maken, en eene niet navolgingswaardige onderneming te zijn. Wat mij betreft, ik geloof niet dat zij de *putrefactie* der baarmoeder vermag te genezen; en meen duidelijk genoeg bewezen en aangetoond te hebben, dat zij het doen van bloedontlasting in eenen waren ontstekingachti-

gen

gen toestand van de kraamvrouw niet ter zijde kan doen stellen, noch dezelve nutteloos maakt, en dat die derhalve niet zoo algemeen als verderflijk moet beschouwd worden, gelijk men getracht heeft te beweren.

Nu schiet mij nog over om kortelijk eenige voorname trekken of teekenen op te geven, waardoor bij kraamvrouwen de ontsteking der baarmoeder en van het buikvlies zich laat onderscheiden van de alhier behandelde *putrefactie.*

Bij oorspronkelijke buikvlies- of baarmoeder ontsteking, hoe snel ook derzelver voortgang en overgang van de eene periode in de andere moge zijn, onderscheidt zich dezelve van het hoogstonregelmatig karakter der *putrefactie*, door haar steeds aan vaste tijden gebonden en regelmatiger verloop, zoodat, hoe gevaardreigende ook hare *symptomata* mogen zijn, men echter door derzelver veranderlijkheid en onbestendigheid niet wordt misleid. Daarentegen zijn, bij de *putrefactie*, derzelver verschijnselen, duur en verloop zeer onregelmatig en hoogstbedriegelijk. Somwijlen verbergt zich deze ziekte achter *nerveuse* toevallen, en onttrekt daardoor de opmerkzaamheid van den waarnemenden arts van de wezenlijke

zitplaats der ziekte. Zoo zag immers Profr. BOER, meer dan eens, kraamvrouwen aan stuiptrekkingen sterven, (*) en vond dan, bij de lijkopening, de *putrefactie* van de baarmoeder reeds in een hoogen graad aanwezig. In andere gevallen vertoonen zich verschijnselen van eene boosaardige zenuwkoorts, met derzelver veranderlijkheid, tegenstrijdigheid en een spoedig dreigend verval van krachten. Koperkleurige vlekken op armen en dijen, van eene ronde of ovale gedaante, welke verdwijnen en wederkomen, (†) duiden een hoogen graad van *putrefactie* en een reddeloozen toestand der zieke aan. Aanvallen van hevige koude, ontlasting van wormen, (§) zoo wel van boven als van onderen, zijn ook als zeer kwade voorteekens aan te merken. Zoo al in sommige gevallen eenige verschijnselen, hoe onzeker dezelve ook mogen zijn, het verderflijk lijden van een inwendig belangrijk orgaan te kennen geven, zijn er wederom anderen, en deze zijn de bedriegelijkste, onder welke, bij een uitwendig schijnbaar welbevinden, de *putrefactie* zich

(*) Zie hiervoren pag. 54.
(†) — pag. 34.
(§) — pag. 16.

zich ontwikkelt, en het leven der kraamvrouw ondermijnd wordt. Niet alleen dus dat deze ziekte zich achter het masker van andere ziekten verbergt, maar zij doet zich zelfs achter den schijn van gezondheid voor; (*) in welke gevallen zich de waarnemer van alle *diagnostische* hulpbronnen beroofd ziet, indien niet verandering in de gelaatstrekken der kraamvrouw hem eene verborgene, gevaar-dreigende ziekte doet vermoeden. Bij de buikvlies- en baarmoederontsteking heeft men eenen openbaren vijand, geenen listigen, zich schuilhoudenden te bestrijden.

Ook is men gewoon de baarmoeder- en buikvliesontsteking op te merken na de verlossing, en meestal als het gevolg derzelve; doch daarentegen is de *putrefactie* der baarmoeder, ofschoon ook wel kort na de verlossing ontstaande, eene ongesteldheid, welke evenzeer vóór de bevalling aanwezig kan zijn (en dit is een der meest afdoende bewijzen ter wederlegging van het gevoelen der genen, welke willen beweren, dat dit *pathologiesch* verschijnsel der baarmoeder gelijk staat met het gewone *gangreen*,) en geeft als dan, zonder dat men

(*) Zie pag. 15.

men bij de zwangere eene ziekte vermoedt, aanleiding tot eene vroegtijdige bevalling: Dit leeren de door mij bijgebragte gevallen. Geen voorafgegaan lijden gedurende de zwangerschap, noch het werkdadige der verlossing heeft den minsten invloed op het ontstaan dezer ziekte; ook staat het algemeen lijden op verre na niet in verhouding met de ontzettende doodelijkheid dezer kwaal, hetgeen anders is bij de baarmoeder- en buikvliesontsteking: Voorts neemt men de *putrefactie* zoowel na eene gemakkelijke als na eene zware verlossing waar; door haar kunnen worden aangetast zoowel sterken als zwakken, rijken als armen, eerstbarenden zoowel als zij, welke dit meer gedaan hebben.

Niet alleen in de verschijnselen bij het leven, maar ook na den dood, bij de lijkopening, neemt men een even groot onderscheïd in de ziekelijke verandering waar, welke de deelen ondergaan hebben. Zoo ziet men dat *Gangreen*, hetzij door beklemming van het hoofd, of het drukken van harde tegen zachte deelen ontstaan, hetzij als het gevolg aan te merken van eene langdurige moeijelijke verlossing, of van eene belediging met de tang of eenig ander werktuig, en hetgeen steeds het uit-

werk-

werksel van eene hevige, naar deszelfs regelen verloopene, en niet opgehevene ontsteking is, meer den bodem der baarmoeder in neemt, en genoegzaam altijd van buiten naar binnen dringt: Bij de *putrefactie* daarentegen kan men als een bestendig resultaat opmaken, dat dezelve op de inwendige oppervlakte der baarmoeder begint, en zich ook zeker altijd tot deze bepaalt, zonder nogtans diep in de zelfstandigheid derzelve in te dringen. Deze laatste tast ook hoofdzakelijk den moedermond aan, waarvan voornamelijk de lippen zeer aangegrepen en vernield zijn. Bij *gangreen* vindt men daarenboven de *gegangreneerde* plaatsen met duidelijke kenteekenen van eene voorafgegane hevige ontsteking, zoo als roodheid, verharding, uitzweeting van *lympha coagulabilis* omgeven; van al hetwelk men bij de *putrefactie* van de baarmoeder geen spoor ontdekt, als waarbij daarentegen de omliggende deelen geheel vrij zijn van die aandoening, zoo zelfs, dat er niet eens een eenig teeken van ontsteking in den omtrek zigtbaar is, maar slechts eene plotselinge overgang van leven tot dood (*).

En

(*) *Archif fur Medizinische Erfahrung* von Dr. HORN, Berlijn. Jahrgang 1822 November en December pag. 379.

En hiermede zal ik eindigen, met den hartelijken wensch, dat het der geneeskunde eenmaal gelukken moge, paal en perk te stellen aan de verraderlijkste vijandin van het leven des vrouwelijken geslachts, de alhier beschreven *putrefactie* der baarmoeder.

E R R A T A.

Pag. 2 Reg. 5 staat: sterke, lees: hevige
— 15 — 20 — stillen, lees: lesschen
— 17 — 6 — weeke gedeelten, lees: liezen,
— 24 — 5 — doorrookte, lees: bewierrookte
— 26 — 17 — Op den 1n dag, lees: Gedurende de eerste dagen
— 71 — 14 — *jenunum*, lees: *jejunum*
— 80 — 1 — benaauwheden, lees: benaauwdheden
— 93 — 21 — zij zwanger is, en zij, lees: als zij zwanger is, of kort na de verlossing, en zij
— 103 — 11 — roodvond, lees: roodvonk.